پنجابی ادب
لاہور

منٹو بھائی

نگران
صوفی تبسم

ایڈیٹر
حکیم ناصر

معاون
شہباز ملک
اسماعیل قلندر

MONTHLY PUNJABI ADAB, LAHORE
Regd. L. No. 7405

فہرست

جلد ۲ ★ شمارہ نمبر ۱۱

★ نومبر ۶۸ء ★

نگران ★ صوفی تبسم

ایڈیٹر ★ حکیم ناصر

معاونین

★

فی پرچہ ★ ۶۰ پیسے

پہلی گل!

اسیں اللہ دا ناں لے کے "پنجابی ادب" شروع کیتا سی تے سانوں امید نال ایہہ سی کہ اسیں زبان بولن والیاں وچ
ایہہ زبان پڑھن تے لکھن دا شوق ودھاواں گے تے دوجے پاسے پنجابی ادب دیاں جیہڑیاں نعمتاں لکیاں نیں، اوہناں
نوں اپنی پچھلی زندگی تاں سنوارن دا خیال پڑھن والیاں دے دل وچ پاواں گے۔ کیوں جو ایہہ نعمتاں او
ہونیاں نیں جیہڑیاں کسے علاقے دے لوکاں نوں ای نصیب ہوندیاں نیں تے جے اسیں ایہناں نوں پچھے
چھاڑ دیئے تاں اوہناں ورگا حال ہو جاندا اے، جیہناں دا اگا پچھا کوئی نہیں ہوندا۔ برصغیر ہند و پاکستان دے
ہندوستان وچ ایہہ جیہڑیاں وحشی نسل دیاں مثالاں موجود نیں تے کسے ایہی نسل دے بندے نوں، جیہڑا کوئی
سچجی سمجھ دا شعور دی لکھ ہووے ۔۔۔ پچھوکر اوہدی پچھل تے سوشل زندگی کیہ اے، تے اوہ ایہناں
وقتاں نال ہی اوہ کس طرحاں خلا وچ لٹک رہیا اے ۔۔۔ "پنجابی ادب" دوجے لفظاں وچ اپنے علاقائی پچھل اک
حد تائیں قریبی تعلق رکھن دی صلاح دین دی خاطر کڈھیا سی ۔۔۔

ایہہ پرچہ اپنے مشن وچ کتھے تائیں کامیاب رہیا اے، ایہدا فیصلہ اجے چھیتی نہیں ہو سکدا تے جے ایہہ اندازہ لا
ای اے تے ایہدا ساڈے پڑھن لکھن والے چنگی طرحاں لا سکدے نیں۔ ساڈے ساہمنے تے اوہ کم ۔۔۔ جو گذر گیا اے،
جو ہو تے جیہڑا ہووے گا ۔۔۔ اوہ ساڈا اے تے ایہدا ساہنوں حق اے۔ جاندے وی آں جے اجے ای نظر آوندا اے ۔۔۔
اوکڑیاں راہواں دے کنڈے کڈھن دی ویہل نہیں تے جو ساڈی [illegible] دے وی تے شکریہ کرن دی تھاں اگے
دی فکر کرنی چاہیدی اے ۔۔۔!

شکریہ کرن توں پچھوں اسیں ایس پرچے ول زیادہ دھیان کرن دا سوچیا اے تے اوہ ایہہ کہ جنوری ۱۹۵۸ء
تائیں جے رب خیر کیتی "پنجابی ادب" دے تیجے سال دا پہلا پرچہ ہور اگے ودھ کے بھیجیا جاوے۔

پروگرام ایہہ اے کہ پرچے نوں سو صفحے دا کیتا جائے۔ لکھائی چھپائی سوہنی کیتی جاوے۔ اشاعت نوں ودھا
کے ویہہ ہزار کیتا جاوے تے سب توں وڈی گل اے کہ پنجابی ادب دی لوڑ نوں جانن بجھن تے سمجھن والیاں نوں اگے
پرچے دی ماہی اکٹھے کرن دا سر بندھ کیتا جاوے۔ ایہدی اک مثال تے ایس پرچے وچ ای موجود اے کہ اوہ
محمد صفدر میر ہوراں دا ناں اے۔ جیہڑے پہلی واری "پنجابی ادب" دی ایس بیٹھک وچ شریک ہوئے نیں۔
"پنجابی ادب" دے ایس پروگرام نوں اگے ودھاون دی خاطر ساڈی کیہ مدد کر سکدے او ۔۔۔؟
ایہہ سوچنا تہاڈا تے ساڈا دوہاں دا کم اے ۔۔۔ کوشش ساڈی کرنی اے تے رحمت رب دی چاہیدی
اے ۔۔۔ ایہدے مگروں ۔۔۔ جو ہو سو ہو ۔۔۔

ڈاکٹر وحید قریشی

سسّی پنوں

ایہہ سندھ تے جنوبی بلوچستان دی لوک کہانی اے۔ ایہدے وچ اک واقعہ لبھدا اے جیہڑا سندھ دی اصلی تاریخ دا حصہ
نیں سمجھو۔ دے ایہدے وچ ایہہ دکھ دی کہانی ہوئی۔ جیہڑا ایہہ عاشق تے معشوق دوہاں دی موت اے۔ ایس واقعے
دیاں جیہڑیاں صحیح تفصیلاں تے ایس زمانے دا اندازہ پوری طرحاں نہیں لگایا جا سکدا۔ پر تاں ایہہ وسے۔ ایہہ کہانی کئی زباناں
نے کئیاں نوں نکلی ایس لئی وکھو وکھ زمانے دے شاعراں تے ادیباں ایہدے وچ وادھا گھاٹا کیتا۔ ایس بارے
ضروری اے پئی اصلی واقعے دا بہت سارا حصہ ضائع ہو گیا ہووے۔ کہانی ایس ویلے لوکاں دی جذباتی تے ذہنی
زندگی دا حصہ بن جاندی اے۔ اوس ویلے اوس نوں ایہہ امید نہیں ہوندی پئی اوہ اصل تاریخ دے ٹکڑیاں نال جڑی
وچ ای سچی رہے۔ وقت دے نال نال جیویں جیویں ایہہ لوک کہانی بن جاندی اے۔ ایہدے وچ عام لوکاں دیاں
سدھراں تے خواہشاں آ جاندیاں نیں۔ ایہہ وکھری وکھری سطح تے قومی زندگی نوں چیتے کردی۔ اوہناں مذہبی جذبیاں
تے طاقتاں نوں پیش کردی اے۔ جیہناں وچوں اک قوم لنگھدی اے تے ایہے مشنیاں نوں جو سندھی اے جیہڑا
کل جہان دے ساہمنے ہوندے نیں لبھدی ۔۔۔ تے ۔۔۔ پچھوں ایہہ وی ایہہ کجھ ہویا اے۔ اج لگدا اے کہ مغلاں ویلے
ایس کہانی نے ایہہ روپ اختیار کیتا۔ اتے اوس ویلے توں ایہہ ساڈی ثقافت دا ورثہ بن گئی اے۔

اج ایہہ روپ وچ کہانی دسدی اے پئی سسی اک برہمن کڑی سی جیہڑی پنوں ناں دے مسلمان نال پیار کردی
سی۔ کہانی دی ایہہ تقسیم مغلاں دے عہد دیاں چیزاں کہانیاں وچ عام اے۔ پر لگدا اے مغلاں ویلے سندھیاں
نوں کہانی دا ایہہ روپ چنگا نہیں لگا۔ اوس ویلے تعصب دا بہت چرچا سی۔ ایس لئی ایہی فضا وچ مذہب دے ایہہ
پچھے لوکاں دی بہت کچھ پیچ ہتھیں سی ہوندی۔ اج دی مذہبی تنگ نظری زیادہ اتفاقی سلوک لئی راہ پدھر کر
دی اے۔ پرستی نوں اک مسلمان عورت دسیا گیا جیہڑی اک مسلمان بلوچ گبھرو نال پیار کردی اے۔

کہانی دے دوجے فرق دی وکھو وکھ حصیاں تے اڈ اڈ والیاں نال جڑے ہوئے نیں۔ سندھی اصل نوں حقیقی کر کے
دے دسے لکھن والیاں نے اپنا روپ دتا۔ بلوچستان دے عام لوک تے ملا فاضل نے ہور کہانی سنائی۔ پنجاب دا ایہہ
ہوئی ۔۔۔ پنجابی لکھن والیاں دا حق ۔۔۔ اصل سندھی کہانی دا ارتقا اے۔ جیہدی ذات ہوت سی۔ جیویں طرحاں اوہ
سی۔ ٹیمپل نے اپنی تناں جلد والی وڈی کتاب پنجاب دے قصے THE LEGENDS OF PANJAB وچ
وچ اشارہ کیتا اے کہ ایہہ بعد دی گل اے کہ ہوتاں دے قبیلے دا اس کہانی نال تعلق کوئی نہیں ۔۔۔ اج
ایہہ کہانی بلدی رہی۔

اورنگ زیب ویلے ایہہ کہانی ادبی حلقیاں وچ اپڑ گئی۔ اوس ویلے توں کئے ای پنجابی تے فارسی شاعراں نے

نے شعراں وچ اینہوں لکھیا۔ ایہہ لوک کہانی شاعراں دی ادبی جاگیر بن گئی۔ [illegible] فارسی شاعراں بارے تاں پتہ اے پئی اوہناں ایہہ قصہ لکھیا۔ پنجابی دے ستاراں (۲۰) شاعراں ایہہ لوکاں نوں لکھیا۔ سب توں پہلا قصہ حافظ برخوردار نے عالمگیر دے زمانے وچ لکھیا۔ ایہدے مگروں جٹ پرکاش (۱۱۳۶ھ) تے اندربیت منشی (۱۱۴۰ھ) نے ایہہ قصہ رچیا۔ ہور مشہور شاعر جنہاں ایہہ قصہ لکھیا اوہ وارث شاہ، احمد یار، ہاشم شاہ (۱۱۶۶ھ) تے فضل شاہ (۱۳۰۲ھ) ہین۔

ہاشم شاہ دے قصے نوں سر رچرڈ ٹمپل (۱۸۸۴ء) نے "دومین آف دی پنجاب" وچ رومن اکھراں وچ چھاپیا تے جون ۱۹۶۰ء وچ اپنی کتاب وچ ایہہ قصہ لکھیا (۱۸۸۳ء)۔ ڈاکٹر لاجونتی نے ایس قصے دا اخیر ایس ذکر تے کیتا کہ ہاشم شاہ نے کس نیت نال ایہہ قصہ لکھیا سی۔ اوہ لکھدی اے:—

"ہاشم شاہ نے سسی پنوں وچ اپنے تصوف نوں اینج
ای بیان کیتا جیویں جامی نے یوسف زلیخا وچ کیتا سی۔"

جے اوہ ایہہ کہنا چاہوندی اے پئی ایہہ کہانی ہاشم شاہ دے اندر دے صوفیانہ جذبات دا سچا پرچھاواں نہیں۔ ایس قصے وچ اوہ علامتاں نظر نہیں آؤندیاں جیہڑیاں ہیر رانجھے دے قصے وچ بہت اگھڑیاں ہوئیاں نیں۔ ہیر روح دے تے رانجھا جسم۔ پر سسی دے قصے دا باطنی معنی کوئی نہیں۔ ایہہ جیہی اوہدی عاشقانہ حیثیت اے قصے وچ صرف دو ایہو جہیاں تھاواں آئیاں نیں جتھے صوفیاں دی دلچسپی ہو سکدی اے۔

(۱) سسی دی موت دے پہلاں فرق الخلقت عنصر —— تے
(۲) عاشق دا زندگی قائم رہن نال قصہ دا [illegible] ناطہ ہوندا اے۔

جیہڑے دو وقوعے ایس قصے وچ نیں اوہ دوروں بابے صوفیاں دا مطلب پورا کر دے نیں۔ ایہہ حال اوہناں ساریاں صوفی شاعراں نال اے جنہاں ایہہ قصہ آپ لکھیا اے۔

اندربیت منشی نے قصہ جیویں بیان کیتا اے مختصر جیہا اوہ قصہ ایہہ وے۔ اندربیت دا قصہ حافظ برخوردار ورگا ای اے پر کجھ کجھ اوہنے زیادہ سچیائی تحقیق کرن لئی کئی تبدیلیاں کیتیاں نیں۔

بھمبور دے حاکم دے اولاد کوئی نہیں سی۔ اوہ پریشان سی۔ اوہنے نجومی بلائے۔ نجومیاں دسیا پئی [illegible] گھر کڑی (سسی) جمے گی۔ اوہناں ایہہ وی دسیا پئی ایس کڑی دا کسے نال پیار پے جاوے گا تے خاندان دی بدنامی کرائے گی۔ حاکم نے فیصلہ کیتا کہ کڑی دے جمدیاں ای اوہنوں مار مکایا جاوے۔ پر تقدیر دا لکھیا کجھ ہور سی۔ دائی نے کڑی بچا لئی۔ دائی نے کڑی نوں لکڑ دے صندوق وچ رکھیا تے دریا برد کر دتا۔ اک دھوبی [illegible] (حافظ برخوردار نے اوہدا ناں عطا لکھیا اے) نے تردا صندوق ویکھ لیا۔ اوہنے صندوق پھڑیا۔ اوہدے وچوں کڑی کڈھی تے اوہنوں اپنی دھی وانگر پالن لگ پیا۔ اوہ وڈی ہوئی تاں دھوبی دی دھی ای سی۔ کئی دھوبیاں اوہدا رشتہ منگیا پر اوہنے کوئی نہ قبولیا۔ ایہہ مشکل بن گئی۔ حافظ برخوردار دے قصے مطابق فیر نجومی آئے تے اوہناں نے سسی نوں دسیا کہ اوہ پنوں نال ویاہ کرے گی۔ ایہہ سن کے تے سسی پنوں دے خیال وچ گم گئی تے شہزادے بارے پچھ پڑتیت شروع کر دتی۔ ایسے کم وچ اوہدے اپنے پیو نے اوہدی مدد کیتی تے اوہدے ذمے [illegible]

[illegible] دی معلومات اکٹھی کر دتی۔ پتہ لگا کہ اک قافلہ کیچ مکران توں آئے تے ایتھے اوہدی ملاقات پنوں نال ہوئی۔ گل اینج ہوئی کہ سوداگراں نوں قید کر دتا سی تے پتر اپنے پیو دے نوکراں نوں آزاد کروان آیا سی پر آپ ای سسی دے پیار دا قیدی ہو گیا۔ ایتھوں اندربیت قصے نوں وکھرا موڑ دیندا اے۔ اوہ ایہہ کہندا اے پئی بھمبور دے حاکم سسی دے پیو دا اجیہا کوئی کم نہیں اوہ سامنے نہیں آؤندا۔ ہوندا اینج اے کہ کیچ مکران توں اک قافلہ بھمبور آؤندا اے جیہدے سسی بارے سب کوئی گل کردا سی۔ قافلے والے ایہہ ذکر مکران لے گئے تے پنوں ایہہ سن کے سسی نوں ویکھن بھمبور آیا تے ویکھدیاں ای پیار وچ غرق ہو گیا۔ دوہاں وچ خط و کتابت ہوئی تے سسی دے کہن تے پنوں نے [illegible] ملن دا چارہ کیتا۔ دھوبی نال اوہ اینج ای پیشے دا بندہ بن کے ملایا گیا۔ کجھ چر بعد سسی نال اوہدا ویاہ ہو گیا۔

ایہہ خبر پنوں دے وطن پہنچی۔ حافظ برخوردار دے قصے مطابق پنوں دے بھراواں نے پیو نوں [illegible]۔ اندربیت نے پنوں دے پیو دا ذکر نہیں کیتا۔ تے کہندا اے کہ پنوں آپ کیچ دا حاکم سی تے اوہدے رشتہ دار اوہنوں بھمبور توں واپس کیچ لیون لئی گئے سن۔ سسی پنوں دوہاں نوں اک نشہ کھوایا گیا۔ پنوں نوں اوہناں اوٹھاں تے پایا تے اپنے ملک ول لے گئے۔ سسی نوں اوہ پچھے چھڈ گئے۔ اوہ جاگی تے ویکھیا کہ اوہدا پنوں تاں کدھرے نہیں تے اوہنے مکران دے [illegible] جنگل وچ پنوں نوں لبھنا شروع کیتا پر نہ پنوں دا پتہ لگا تے نہ ای اوہدے رشتہ داراں دا کھوج ملیا۔ راہ وچ اوہنوں اک چھیڑو ملیا جیہدی نیت وگڑ گئی۔ سسی نے ربّ دے اگے دعا منگی تے پھر ایس طرحاں ہر قصے وچ اے، اللہ اوہدی مدد نوں بہڑیا۔ دھرتی پھٹ گئی تے اوہنے سسی نوں اپنے اندر چھپا لیا۔ چھیڑو نوں اپنی بھیڑی نیت تے افسوس ہویا تے اوہنے سسی دی قبر دی دیکھ بھال شروع کر دتی۔

دوجے پاسے پنوں نوں ہوش آیا تاں اوہ کیچ وچ سی۔ اوہ پرت گیا [illegible] تے اوہ بھمبور نوں ٹریا۔ تھل وچ ایہہ کہہ اللہ توں موت دی دعا منگی۔ اوہدی دعا منظور ہوئی تے زمین نے اوہنوں وی نگل لیا۔ اینج ایہہ کہانی ماراں مکیاں تے مکدی اے۔

حافظ برخوردار نے اینج وڈے کرداراں دے جذبیاں تے خاص دھیان دتا اے۔ اوہنے قصہ سسی دی ماں دے بے اولاد ہون دے فکر نوں ای شروع کیتا اے۔ ویاہ دا حال تے سسی دے تریاں دل اوہنے بہت گوڑھ کیتی اے۔ [illegible] دے جذبے تے خیال دے [illegible] دے نال حافظ دا قصہ بہت ودھیا اے۔ تے جیہڑے صرف بیان دے کجھ مزیدار حصے نے اوہدے وچ اوہنے لوک اکھان ورتے نیں۔

دوجے پاسے اندربیت نے ایہہ قصہ بالکل عشقی قصہ سمجھ کے لکھیا اے۔ اوہنے بہت [illegible] دے بیان تے کیتی اے تے ایہہ قصہ [illegible] شاہ بادشاہ ویلے [illegible] دی ڈاڈھی سوہنی تصویر اے:—
اندربیت نے کہانی نوں جتنا مزیدار تے دل وچ بہن والی بنان دی خاطر ایہیاں [illegible] آون والیاں خرابیاں کڈھ چھڈیاں نیں:—

---

* [illegible] سے ماڈرن اکیڈمی [illegible] دے پرچے وچ پیر فضل گجراتی ہوراں دا ناں پیر فضل چھپ گیا سی [illegible]

م ۔ ح ۔ ا ورقا
نوٹ ۔ اے ۔ الحاج

اقبال علیہ الرحمۃ تے تصوف

علامہ اقبالؒ نے اپنی حیاتی وچ باہیں تاکید نال ایہہ صلاح دتی اے کہ اسی اوہناں دے کلام دے شیشے وچ تکے اوہناں دی سوچ دے موتی وچ اپنے آپ نوں ویکھیے تے اپنی خودی نوں سیانیئے تاں جو اسی اپنی اصل تا ۔ ۔ ۔ مقام کبیر دا تیک اپڑ سکیئے ۔ اوہ اک تھاں تے فرماندے نیں ۔

صورت گری را از من باموز ۔ ـــــــ شاید کہ خود را باز آفرینی ۔ !

اوہ ویہویں صدی دے اک انجیہے شاعر تے فلسفی نیں جنہاں ایس دور وچ سب حقیقی تے حیری اکا مونہہ دوکھو تے کامیاب تے کامیاب کوشش کیتی اے ۔ دین تے فلسفے دا صحیح بنیاداں تے میل کراون دی ۔ ایس کرکے اوہناں دے پیغام نوں ۔ اوہناں دے کلام دی روشنی وچ سمجھنا بڑا ضروری اے ۔

علامہ اقبال چونکہ اللہ تعالیٰ سے نہ تاں یونانی فلسفے دا کوئی اثر قبول کیتا تے نہ ہی اوہناں ایرانی سرزمین دے تصوف نوں ای سلاہیا اے ـــــ ! اقبال دا مذہب اے ! ـــــ

یقین محکم ، عمل پیہم ، محبت فاتح عالم ـــ !!

ایس کرکے یونانی تے ایرانی صرف خیال جیہڑے زندگی تے زندگی دی حق بجھ توں لوکاں نوں دور رکھدے نیں ۔ اقبالؒ نے اوہناں دی چنگی طرح خبر لئی اے ۔

اقبالؒ نے افلاطون تے حافظ شیرازی دی شخصیت تے کجھ نوں خاص کرکے اپنی بحث دا موضوع بنایا اے ۔ کیوں جو ایہہ دوویں نہ صرف اپنے اپنے ملک خیال دے حد بڑے مانے جاندے نیں ۔ سگوں اوہناں دا کیہ پڑھے لکھے تے کیہ عام لوکائی ۔ ہر طبقے تے بڑا ڈونگھا اثر اے ۔ افلاطون دی سوچ فلسفیت تے خیالی بریکیاں (SPECULATION) نے اوہدی ایناں کو جکڑ دتا کہ اوہدے نیڑے جو کجھ ساڈے اگے دو آندے "ظاہر" تے "اصل" سمجھدا اے ۔ ایہہ سب کجھ بے بنیاد تے فضول اے کیوں جو ایہہ ساڈیاں حسی بدلدیاں رہندیاں چیزاں نیں ۔ اوہدی عقل موجب اصلی صرف اوہو ای ہو سکدا اے ۔ جیہڑا کدی نہ بدلن والا ہووے تے نظریاں ای اصل ، بچے پڑھے تے ہمیشہ رہن والے نیں ۔ تے محسوس ہون والی تے نظریں آن والی ایہہ دنیا جیہدے وچ اسی وسدے آں ایہہ بے بنیاد تے بے اصل اے ۔

علامہ اقبالؒ ساڈے دسدے نیں کہ یونانی فلسفے دی دھتہ مرا دے خیالی بریکیاں نے تے ایس مادی دنیا نوں ای ایہو سمجھی سکدیاں نیں تے نہ ای اوہ ساڈے اوس عقل کل "تے حقیقت اعلیٰ" بارے کوئی قابل اعتماد علم ای دے سکدیاں نیں ۔ ایہو ای ایس یونانی فلسفے تے افلاطون پیش (UTOPIA) تے ساڈے ساہمنے ٹھوس تے گہری حقیقت

دلوں دی اکھاں میٹ لیندا اے ۔ جیہدا نتیجہ ایہہ ہوندا اے کہ انسان ایس مادی دنیا تے اوہدیاں تقاضیاں توں کنڈ کرن وچ ای اپنی بھلائی سمجھدا اے تے دنیا تیاگ دنیا ای اوہدی سوچ دا محور ہوندا اے ۔ اقبالؒ فرماندے نیں ۔

راہب اول فلاطون حکیم ، از گروہ گوسفندان قدیم !
گوسفندے در لباس آدم است ، حکم او بر جان صوفی محکم است !
منکر ہنگامہ موجود گشت ، خالق اعیان نامشہود گشت ،
بکہ از ذوق عمل محروم بود ، جان او وارفتہ معدوم بود !
منکر ایمان او زنار دار ، زندہ اندر ویشش او مشرکان یار
ضعف را نام توانائی دہد ، ساز او اقوام را اخوا کند !
کار او تحلیل اجزائے حیات ، قطع شاخ سرو رعنائے حیات !

افلاطون دنیا دا پہلا راہب اے ۔ اوہ مڈھ قدیم دیاں بھیڈاں وچوں اک بھیڈ جیہڑی بندے دے قالب وچ اے ـــ اوہنوں عمل تے زندگی دی حق بجھ نال کوئی لگا نہیں سی تے اوہ بے بنیاد خیالی دنیا دا عاشق سی ۔ اوہ حاضر تے موجود دنیا دا انکاری ہو گیا تے اوہنے اپنے توں خیالی بت گھڑ لئے ۔ اوہدا دین دار تے دین ـــ اوہدا مسلمان تے ایمان ۔ جینوں پاون والا اے تے اوہدے وچ ایمان وچ معشوق دیاں پلکاں دے اک اشارے نال ای فرق پے جاندا اے ۔ افلاطون کمزوری نے ناطاقتی نوں طاقت تے زور دا ناں دیندا اے ۔ تے اوہدا سازش قوماں نوں جڑوں پٹ کڈھدا اے ۔ افلاطون دے فلسفے دا کم زندگی تے زندگی دیاں تواناں ئیاں نوں ہولی ہولی کھا جانا اے تے زندگی تے سو سو کی کجھ پر رکھ دیاں اوہ جڑاں وڈھدا اے ۔

ایران دا تصوف یونانی فلسفے تاروں دی وددھ خطرناک تے نقصان دین والا اے ۔ کیوں جے ایہہ ساڈی زندگی وچ دین تے اسلام دا نقاب پا کے ۔ چپ چپیتے ای ۔ آوڑدا اے تے چوکی وچ وچ جاندا اے ۔ ایہہ گھن دی طرح ہولی ہولی ان جانے وچ ای قوم دی قوم نوں کھوکھلا تے پولا کر چھڈدا اے ۔

حافظ شیرازی بارے کیہا ایہہ جاندا اے کہ اوہ اک بزرگ سن تے اوہناں جو کجھ اوس ویلے دی اخلاقی سوسائٹی تے وستوں وچ ویکھیا ۔ اوہدا ای نقشہ اوہناں اپنی کتاب وچ کھچیا اے ۔ پر عام آدمی ایس بریک نکتے نوں ایس غزلاں اجہیاں جاندے نیں تے حافظ ہوراں دے شعراں دا سواد لیندے لیندے زندگی بارے اوہناں دا اپنا رنگ ای اپنا آدرش بنا بیٹھدے نیں ۔

حافظ ہوراں نوں ایرانی تصوف دا نمائندہ کیہا جا سکدا اے تے لوکاں نوں اوہناں دا مشورہ ایہو ای ہوندا اے کہ " ـــ کھاؤ پیو تے خوش رہو ـــــ " ! اوہ ہر چند کردے نیں فقیرانہ تے کجھ ڈھونڈ عشق دا ۔ اجہی زندگی گزارن دا جیہڑی ایس دنیا تے اوہدیاں تقاضیاں توں بندے نوں کوہاں دور لے جاندی اے ۔ ایسے کرکے علامہ اقبالؒ نے حافظ شیرازی ہوراں دی شاعری نوں بڑی سختی نال رد کیتا اے تے اوہناں نوں چنگی طراں ننگیاں اے ۔

هوشیار از حافظ صهبا گسار / جامش از زهر اجل سرمایه دار!
آن فقیه ملت مے خوارگان / آن امام امت بیچارگان!
نیست غیر از باده در بازار او / از دو جام آشفته شد دستار او!
چون جرس صد نالهٔ رسوا کشید / عیش هم در محفل جانان ندید!
گوسفند است و نوا آموخته است / عشوه و ناز و ادا آموخته است
دلربائی‌های او زهر است و بس / چشم او غارتگر شهر است و بس!
از نکویان زمین زیرکتر است / پردهٔ عروش حجاب اکبر است!
بگذر از جامش که در مینای خویش / چون مریدان حسن دارد حشیش!
محفل او در خور ابرار نیست / ساغر او قابل احرار نیست!
بی نیاز از محفل حافظ گذر / الحذر از گوسفندان الحذر!

ایس لئی حافظ توں خبردار! اوہدی تعبیر نیند تے موت دا پیغام اے۔ اوہ شراباں دی قوم دا فقیہ تے بے بسیں، بے حیثے لوکاں دا امام اے۔ اوہدی دکان وچ شراب توں اڈ ہور کجھ نہیں۔ تے شراب پیندیاں پیندیاں اوہنوں اپنی پگ دا وی ہوش نہیں۔ اُٹھ دے گل وانگوں اوہ ٹھوٹ روندا ای رہیا تے اوہنوں اپنے محبوب دے گھر اپڑ کے وی آرام تے عیش نہ لبھیا۔ حافظ اک بھیڈ اے تے اوہنے اوکھا یاد کر کے نازو نخرہ کرنا ای سکھیا اے۔ اوہدے نخرے اکھاں قہر نیں تے اوہدی اکھ شہزادیاں تے بستیاں نوں اجاڑن والی اے۔ اوہ تاں یونانی حکیم (افلاطون) نالوں وی چالاک اے تے اوہدی دھوکھی بڑا پردا اے۔ جیہڑا لوکاں نوں کجھ سمجھن نہیں دیندا ہے!

حافظ دی تعبیر توں بچنا! کیوں جے حسن بن صباح وانگوں اوہدے وچ حشیش ملی ہوئی اے۔ اوہدی محفل بھلے مانساں تے آزاد لوکاں دے لائق نہیں۔ اوہدی تعبیر حیاں تے آزادی دے نماشاں دی شان دے خلاف اے۔ حافظ دی محفل توں بے پرواہ لنگھ جا۔ بچنا! بھیڈ کولوں بچنا!

جیا دے لالچ تے نفسیاتی خواہشات توں دل اک پاسے رکھ۔ فقیری، ذکر تے قناعت نال زندگی گزارن نوں اقبالؒ نے فقر دا ناں دتا اے۔ اوہ کہندے نیں:

نکل کر خانقاہوں سے ادا کر رسم شبیری / کہ فقر خانقاہی ہے فقط اندوہ و دلگیری!
ترے دین و ادب سے آ رہی ہے بوئے رہبانی / یہی ہے مرنے والی امتوں کا عالم پیری!

اقبالؒ دا فکر نہ تے منفی بنیاداں تے قائم اے۔ تے نہ اوہ بندے نوں راہبوں مقرر کردا اے۔ ایہہ فقر کمزوری بے چارگی، اسیرگی تے قول فعل دیاں صلاحیتاں دی قربانی دے کے پیدا نہیں ہوندا۔ اقبالؒ دی فقر نال ڈیکھ تاں:

اک فقر سکھاتا ہے صیاد کو نخچیری / اک فقر سے کھلتے ہیں اسرار جہانگیری!

اک فقر سے قوموں میں مسکینی و دلگیری / اک فقر سے مٹی میں خاصیت اکسیری!
اک فقر ہے شبیری اس فقر میں ہے میری / میراث مسلمانی سرمایۂ شبیری!

اک فقر تاں اوہ اے جیہڑا شکاری نوں شکار تے فریب دیندا اے۔ اک فقر اوہ اے جیہڑا بندے نوں کائنات فتح کرنا سکھاندا اے۔ اک فقر نال قوماں ذلیل تے خوار ہوندیاں نیں تے اک فقر نال مٹی وچ وی سونے دی تاثیر تے خاصیت آجاندی اے۔ اک فقر اے جیہڑا حضرت امام حسینؓ نے سکھایا تے جیہڑا روحانی دولت بنیندا اے۔ تے ایہہ فقر مسلماناں دا ورثہ اے ۔۔۔۔ اک ہور تھاں اقبالؒ آکھدے نیں:

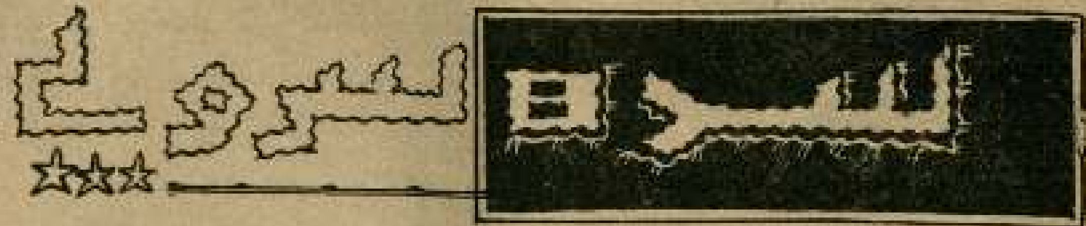
ہے وہی تیرے زمانے کا امام برحق / جو تجھے حاضر و موجود سے بیزار کرے!
موت کے آئینے میں تجھ کو دکھا کر رخ دوست / زندگی اور بھی تیرے لیے دشوار کرے!
دے کے احساس زیاں تیرا لہو گرما دے / فقر کی سان چڑھا کر تجھے تلوار کرے!

حاضر تے موجود وسیلے تے سبب دی نفی کرنا (بے خودی) پہلا قدم اے انسانی ذات اندر ایہو دا علم حاصل کرن دا۔ اتے اپنی خودی راہیں قوم دیاں صلاحیتاں دوہاں نوں تے اگیرایاں جا سکدیاں نیں جیہدا نتیجہ ہوندا اے۔

"فقر کی سان چڑھا کر تجھے تلوار کرے"

اقبالؒ دا ایہہ موضوع اینا بے انت ڈونگھا تے ہمہ گیر اے۔ جیہدے تے سالاں سوچ وچار کرنی چاہیدی اے۔ کیوں جو ایہہ راہیں علامہ اقبالؒ گھبرواں نوں اک سنیہا دیندے نیں!!

☆ شفقت تنویر مرزا

وڈیاں شہراں وچ لوکی دُور دُور رہندے نیں، ایس پاروں شام ویلے لوکاں دے گھر جیہڑی محفل جُڑدی ہوندی سی - اوہ ہُن دیوان خانے تے بیٹھکاں چھڈ کے ہوٹلاں وچ آ گئی اے۔ پنڈاں وچ تاں خانے دی شام نوں کسے چودھری، کسے نمبردار یا پنڈ دے کسے ہور وڈے دی بیٹھک وچ پنڈ دے اُچے نیویں لوک اکٹھے ہوندے نیں یا آوندے جاندے رہندے نیں۔ پر شہراں وچ ایہ سلسلہ ہُن ٹک چُک ای سمجھیا جاندا اے۔ لاہور دے کسے ہوٹل دی میز دے دوالے بیٹھے ہوئے چار پنج لوکاں بارے جے پُچھیا جائے تاں پتہ چلے گا کہ اک ماڈل ٹاؤن دا رہن والا اے تے دوجا سامنے دا، تیجا گلبرگ توں آیا تے چوتھا باغبان پورے وچ رہندا اے ——

ایہہ تاں ایہنیں ویلے لاہور وچ بہتیں لوکاں دا حال اے تے جے آکھو پُچھو ہن لاہور آون توں پہلاں اوہ کتھے کتھے دیاں گُٹھیاں کن تاں اک دسے گا کہ اوہ جھنگ توں آیا، دوجا سندھ پار توں آیا ہویا اے، تیجا سیالکوٹ ڈیرہ وچ دے آل دوالے دا ہویا اے تے چوتھا —— اوہ تے اوہ دی باہر دا ہویا اے، ہُن تاں رشید لاہور دا ہوئے ——

چاروں کھونٹاں توں کٹھے ہوئے ہوئے ایہہ لوک میز تے پیالیاں چاہ دیاں پیالیاں نال اکٹھے نہیں ہوندے - ایہناں نوں کوئی اک سانجھی شولقن، اک محکمہ یا اکو جیہا کٹھا کردا اے - مطلب ایہہ جے اکٹھے ہون دا کوئی نہ کوئی سربندھ ضرور ہوندا اے تے چاروں کھونٹاں توں آون والے جد انج اک غرض لئی اکٹھے ہوندے نیں۔ تاں فیر قدرتی گل اے جے ایہہ لوگ اپن کھیڈاں دے نال نال جد وی سانجھے دکھ سکھ دا ذکر کرن گے، اپنی مشکلاں نوں دور کرن لئی وچار کرن گے یا اک دوجے دی گل نوں سمجھن دی کوشش کرن گے تد اک باہر دا بندا جے ایہہ امید لاوے کہ اوہ بڑے خلوص، شوق، جذبے تے عزت نال اک دوجے دی گل سُن کے صبر نال جواب دین گے تے شاید کوئی غلط گل دی نہیں ——!

لوکیاں تے پنڈیاں دی سانجھ والے لوک شاید انج ای اک دوجے دی گل سُندے ہون گے۔ میں جے نہیں پر ایہہ گل پڑھن لکھن والے لوکاں دے کول بہہ کے عجیب لگدی اے کہ اوہ کوئی نہ کوئی اگاڑی پچھاڑی ایہو جیہی گل دی کوشش کرن گے یا ایہو جیہی سٹ مارن گے کہ ہو سکدا اے چاہ دیاں پیالیاں میز توں ڈگ کے ٹوٹ جان تے چکنا چور ہو جان دی واز دے نال ای تہاڈے دماغ دیاں چولاں دی ڈھیلیاں ہو جان۔ ہر کسے نوں عجیب توں عجیب گل کرن دا چسکا اے تے اوہ ایہہ چسکا مُکاون تہاڈے کول تے کچھوں نہ پیدا کرنا پوے، ضرور پورا کریگا - قصے دے درویش وانگوں ایہناں ......

گل ختم کر لوے تے اوہ اپنی کتھا شروع کرن - اوہ ہمیشہ اک دوجے دی گل نوں کٹن دی کوشش کردے رہندے نیں جے اک ویلے وچ اک بندہ بول رہیا ہوئے تے باقی سارے اوہدی زبان کھچن تیکر لگ جاون گے کہ زبان دی جڑ تیکر ناں پہنچ جاوے تے ہور گل ہوندی —— اوہ تے وقت بے وقت ہسن کے یا ویلاں دے بہانے یاراں نوں روکے یا روڑا اٹکا دیندے۔ ستاں والے درویش نوں پُچھیا کردے رہن گے - ہوٹلاں وچ بیٹھے ہوئے ایہہ درویش کسے قبرستان دے کول شہر توں دور اُسنج جیہے، اُجاڑ تے پردیسی ملک دے کسے ہوڑ تے اک ڈھٹھے ہوئے ڈھارے وچ دیوا بال کے نہیں بیٹھے ہوئے —— ایہہ تاں پانیوں نکل اگ دی روشنی وچ ہر کسے شہر دے اک وسدے جیہدے والے اوس ہوٹل وچ بیٹھے ہوندے جیہڑے ہور بندیاں لئی مقاں ای نہ ہووے —— ارگرد دے لوک اپنی اپنی گل وچ کھبھے ہوون تے اک دوجے دی گل تے وی کن دھر کے بیٹھے ہوون جیہڑی ہو سکدا اے کوئی سکنڈل اوہناں دے ہتھ آ جاوے ——

اتھے جے کوئی سکنڈل ہتھ آ جاوے، فیر تاں سبحان اللہ - دو چار دن بہت سوکھے لنگھ جاندے نیں تے اوہناں تے اچیاں ہو ہو کے تے باہنواں سر توں اچیاں الاہ الاہ کے تے واز ڈھڈوں کڈھ کڈھ کے ایہہ سکنڈل چے سامنے ہوون گے۔ ہر کوئی ایہدے وچ بچ لان دی کوشش کریگا۔ تے جے پتہ نہ لگ سکے کہ پچھ ہر بندے کول کوئی وی نہیں، تے فیر ہور کوئی ایہو جیہا ہوڑا دیوے گا جے کی سی سُن کے ہاتھی دے بچے وانگوں بل بل سکے جے داد دین ——

ہاتھی دی سُنڈھ تاں فیر اک عجیب جیہی شے ہے ای تے اوہدے بارے گلاں دی ڈاڈھیاں مشہور نیں - پر ہاتھی دے کناں دا جواب نہیں پچھیاں ورگے ایہہ کن پاتے ہاتھی دے کھیڈن دے کم آوندے نیں تے یا فیر جیں ویلے اوہ چپک ماردا اے تے فیر اوس چپک دا سواد آپی لین لئی کناں نوں پہلاں اگے پچھے کردا اے ——

—— جے اوہناں وچ کوئی جھگڑا آپے آ وڑو اک واری سُنڈھاں اوڑا کے اوہ اک دوجے نال صلح کر لیندے نیں —— پر شہراں وچ وسن والے پڑھن لکھن والے پورے زور نال چپک مار کے اپنے کن آپی ہلاندے رہندے نیں —— تے جے کوئی سوہ اوہناں دی چپک تے کن ہلان دے بہتے امتحان لئی آ گئی - حضور چپک مارنا توں پہلاں کُجھ سوچ ہی لیا ہوندا تے اوس ویلے نہیں تے فیر سوچ ای سوچ کے ایہہ چپک لگی کیوں ماری سی۔ تے فیر ہو سکدا اے کہ کناں دے پچھے ہلان دی تھاں اوہ تہاڈے تے سنڈھ ای ورتنا شروع کر دین —— تے ایس ویلے تُسیں ورقے دے رہن جد تائیں تہانوں بیلیوں باہر دھکدین یا کر دین۔

اوّل گل ایہہ وے کہ وڈے وڈے لوک جیہڑے سانوں پڑھے لکھے لوگ اکھواندے نیں۔ چاروں پاسیوں اکٹھے ہوئے نیں - اوہ بغداد، البصرہ تے چین وچ زندگیاں گزار کے تے زندگی دے ہور تجربے لے کے محفل جہان لئی شہر دے باہر کسے کچے مینجے ڈھارے وچ دیوا بال کے نہیں بیٹھے اوہ تے سنجے مینجے اجاڑاں وچوں اٹھ کے تے شہر وچ آ گئے نیں تے شہر آ کے میتر جیہے چیڈاں دا جو حشر کتّی کرکی ویکھیا ہووے گا۔ اوہو حشر اوہ اپنا آپ کر دے نیں - ایہہ گل اپنے تائیں ای مکھیے تے شاید ہور گل سی اوہ تے تہانوں تے میتوں وی ایس جگہ وچ پا دیندے نیں - اسی جیہناں نوں شہر وچ رہن دا ایڈا تجربہ نہیں ہی اپنے اپنے پنڈاں دی مٹی —— اپنے پچھے توں نہیں لاہ سکے - ایہہ مٹی شاید کوئی چنگی شے نہ ہوئے پر ساڈی دھرتی دی مٹی اے۔ اسی اکھیوں ای جے کے ایسے مٹی دانی گورے وڈا اے —

ملک کوشش کر رہے ۔ ایہدے توں رشتہ نہیں ترٹ سکدے ۔ پر ایہو رشتہ وڈے وڈے درویشاں نوں وی جھنجھوڑ گیا اے ——— اوہ درویش جیہڑے شہراں وچ پاندھوں نکلی ہوئی اگ دی روشنی وچ ہر کے اپنی اپنی کتھا سناں دی کوشش پئے کر دے نیں ——— !

ایہہ کتھا دا اک ٹوٹا کجھ دہاڑے پہلے بچیاں ورگے کنن دے اُتوں لنگھ گیا ——— اک بہت بڑے تہذیب عالم تے استاد نے اک دیسی قومی اتحاد دے سیمینار وچ آکھیا کہ جیہڑے لوک علاقائی زباناں بارے گل کردے نیں اوہ انتشار پسند نیں تے ملک دے دوست نہیں؟

تے شہری درویشاں دی ایس پہیا وچ ——— کولوں کر میری نکی جیہی دانش ایہہ مسکری تے میں پچھاں گا:-

"کوئی بے چوں ہانڑ کھونا وچ ملک دا دوست اجیہا
انتشار پسنداں تے ملک دشمن دوستاں نوں پہلا پتھر
مارے ——— تاں جے گناہ تے ثواب دا نتارا ہے
ہو جاوے ———"

[illegible]

(۱) ——— [illegible]
(۲) ——— [illegible]
(۳) ——— ایہہ بچّے جا کے اوہناں نوں پچھ پچھ کے دسیئے
اک آوے، اک پلٹے، کوئی جا کے اوتھے دیکھے
(۴) ——— [illegible]
(۵) ——— [illegible]

وسادے لکھاری

شفقت تنویر مرزا

منّو بھائی

"توں ساڈی بیٹھک تے ویکھی اے ——— ہیں نا! ——— ایہدی اک باری جیہڑی گلی وچ کھلدی اے، میں اوہدے وچ بیٹھا ساں ۔ سویر دا ویلا سی ۔ گلی دی نکڑ توں ٹماں دی واز آئی [illegible] تاں جے میرے کن وچ واز پئی ۔ میں ——— پک کے گلی وچ ویکھیا تے اوتھے میاں جی کھلوتے سن ۔ لمی تے چٹی داڑھی ۔ تے اوہناں آکھیا ——— "منیر ——— دادی تے نہیں؟" ——— تے میں کجھ چر اکھاں جھپکیاں تے فیر ہولی جیہی آکھیا ——— "نہیں" ——— تے میاں جی گھر دے اندر لنگھ آئے ———"

"تے مینوں پتہ اے، میاں جی جدوں گھروں گئے سن، تے دادی نوں ایہہ آکھ کے گئے سن کہ اوہناں دے جیوندیاں جی اوہناں گھر نہیں آونا ——— تے اوہ سویر، قبر وچ دادی دی پہلی سویر سی ——— تینوں میں دسیا اے ناں کہ میاں جی دادی نال لڑ کے کشمیر ول ٹر گئے سن ———"

سیالے دے سرداں دی اوس رات نوں کرسی تے بیٹھی موم بتی دی لو وچ منوبھائی نے میاں محمد بخش دی سیف الملوک نوں اک پاسے رکھیا، ساہ بدلیا تے اوہدے ہتھ تے موم بتی دی کمبدی ہوئی لو [illegible] لگ پئی اوہدے پچھے الماری وچ پئیاں ہوئیاں پنجابی دیاں کتاباں دے پچھوں مینوں اک چٹی داڑھی والے خالص پنجابی رنگ جاتی مارے فقر تے جیں طرحاں ایہہ دسن آئے ہون کہ پنجابی دیاں ایہہ کتاباں میں نبی کھیل کرکے کٹھیاں کیتیاں سن، تے اپنے پوترے لئی سانبھ سانبھ کے رکھیاں سن!

اوس دن شید منوبھائی وزیرآباد توں نپڑی آیا سی تے اوتھوں پنجابی دیاں اوہ کتاباں لیایا سی جیہڑیاں اوہدے میاں جی اوہدے واسطے چھڈ گئے سن تے اوہ مینوں اپنے میاں جی دیاں گلاں سنا رہیا سی کہ کس طرحاں اوہناں نے پنجابی نظم تے نثر دیاں کتاباں کٹھیاں کیتیاں سن تے ایہناں کتاباں وچ قرآن شریف دے پنجابی ترجمے توں لے کے گرنتھ صاحب تے میرابائی دے بھجن وی موجود نیں ———

تے اوس دن مینوں ایہہ پتہ لگا کہ منیر احمد قریشی، منوبھائی کیوں ہو گیا تے اوہنے پنجابی وچ نظماں کیوں لکھنیاں شروع کیتیاں ——— تے اوہ بے گناہ تے معصوم آوارگی دا مریض کیوں اے ——— منوبھائی اپنے میاں جی دی گل اگے ودھا رہیا اے ——— فرق صرف ایہنا اے کہ منوبھائی ساڈے زمانے وچ اے تے اوہدے میاں جی ساڈے داداں نانیاں دے زمانے وچ ہوندے سن ——— اسی شید اپنے داداں نانیاں نال رشتہ ختم کر لیا اے ——— پر منوبھائی دا تعلق اپنے میاں جی نال ٹریا رہیا اے ——— دوجیاں لفظاں وچ منوبھائی دا رشتہ روایت نال ٹریا رہیا تے [illegible] اے ——— ایسے پاروں اوہ اردو دا شاعر یا نثر نگار بندا بندا پنجابی دا شاعر بن گیا ———

۱۹۵۱ء وچ گورنمنٹ کالج کیمبل پور دے ہوسٹل وچ اک مشاعرہ ہویا تے منیر احمد نے اوس دا ایڈ
وچ چار شعر اردو دے پڑھے۔ جیہڑے مگروں کالج دے میگزین وچ چھپ گئے۔ منیر اوہناں دناں وچ
ای فرسٹ ایئر وچ پڑھدا سی تے میں اوتھے تھرڈ ایئر وچ داخل ہویا سی۔ نہ میرا اوتھے کوئی واقف سی نہ اوہ
کیوں جے اوہنے دسویں وزیر آباد توں کیتی سی تے میں الیف اے بہاولنگر توں کر کے اوتھے گیا سی۔
مینوں اپنے ای کالج دے اپنے ای ہانی نوں ویکھ کے تسلی ہوئی کہ شاید کجھ دوستی ہو جائے پر اینج گل ایہ
کہ مینوں اوہدے اردو دے شعر چنگے نہ لگے۔ سڑھوں کشمیری وادی دے وکی پر دل منیا ـــــ ایہدے مگروں کجھ
دن ڈاکٹر غلام جیلانی برق ہوراں نے لیکچر دیندیاں مینوں پچھیا:-

"اوتھے توں اوہنوں ملیا ایں؟" ـــــ تے میں ٹھٹھمبر گیا۔ ڈاکٹر صاحب کیہندوں، کیہندے بابے کہ
رہے سن۔ اُنج وی کلاس وچ ہمیش پچھلے بینچ تے بہن کارن مینوں وکھرا وکھرا رہن دی عادت سی تے ڈاکٹر
صاحب ایہہ سوال کر کے مینوں پریا دے وچ لیا کے بڑا مجھل کر دتا سی ـــــ حیرانی سوالی نظراں دے جواب
وچ ڈاکٹر صاحب ہسدے تے آکھن لگے ـــــ "اوہ فرسٹ ایئر دا تقصا ...... منیر ......" تے فیر انہاں کیہہ کے
ہسدے ہوئے کمریوں باہر ٹر گئے ـــــ

حقیقت منیر نوں میں ویکھیا تے کول دی لنگھ گیا تے جد اوہنے مینوں ویکھیا تے گھور کے کول دی لنگھ گیا۔
ایہہ اک دوجے نوں ملنا چاہوندے سن پر شدید مزاج وکھو وکھ سن۔ اوہ ہر ویلے ہمیشہ اپنے یاراں نال ایدھر
اودھر پھردا تے میں منصبات ہویا کل ملکی کالج آوندا۔ اینج OFFEND کرن والی چپ دا لیپ منہ تے مل کے
پیریڈ اٹینڈ کر کے واپس ٹر جاندا۔

فیر شید کالج نے اک تفریح دا پروگرام کالا باغ دا بنایا تے جغرافیہ دے پروفیسر صاحب دے کہن تے میں
وی نہ چاہوندا ہویا وی اوہناں دے نال ٹر پیا۔ ایس گروپ وچ منیر احمد قریشی وی سی تے مرزا
دی۔ ایس سفر وچ منیر تے میں اک دوجے دے کجھ نیڑے آئے تے جدوں اسی واپس کیمبل پور آئے تے
اک دوجے دے بڑے ای نیڑے ہو گئے سان ـــــ

میں ایہہ لمی گل ایس واسطے کیتی اے پئی منو بھائی دے نیڑے ہون واسطے یا اوہنوں اپنے نیڑے
لیان واسطے انیاں کُو چر لگا اے۔ اج منیر احمد نوں کول لیان لئی تے ذرا ڈھل نہیں لگدی نہ پچھ ایدھر دی ہس
گل کیتی تے اودھر اوہ ہتھاڑے کول آ کے ٹھیکے سنان لگ پیا۔

اوس سمے منیر احمد قریشی اپنے کالج دا لوجہن ہیرو بن لگ پیا۔ اوہنے اردو وچ مزاحیہ مضمون لکھنے
شروع کیتے تے کالج یونین دے جلسیاں وچ پڑھ کے بڑی ہی واہ واہ کھٹی۔ اوہنے ٹیر، اینج تے مضمون پڑھ
کے اوس ویلے دے سیکرٹری جنرل ترنگولی نوں گنٹھیاں چاڑھ دتیاں تے گروپ وچ اپنے گروپ دی فٹ بال ٹیم دا
گول بن کے گولوں باہر جاندے بال نوں وی پھڑ کے اپنی ٹیم نوں بارہ بارہ گول کرا دتے۔ کیمبل پور کالج دے
دو سال منو دی زندگی وچ بڑے وڈے سال نیں۔ ایس واسطے نہیں اوہ ایتھے ای منیر احمد قریشی توں منو
بھائی بنیا تے اردو شعر چھڈ کے اوہنے پنجابی شاعری ول منہ کیتا۔ ایتھے ای اوہنے صحافت دا پہلا تجربہ کیتا

کالج میگزین دی ایڈیٹری کیتی، تے ایسے صحافت نوں اوہنے ہن پیشہ بنایا ہویا اے۔ ایتھے ای اوہنے کالج
یونین دیاں چوناں وچ ہسنا دا ول سکھیا۔

تے کیمبل پور توں پہلاں منو بھائی تھل دی ریت توں لے کے جہلم دے وہندے کنڈھیاں تک کے
ای روپ سروپ ویکھ بیٹھا سی۔ ۱۹۳۳ء توں ۱۹۵۱ء تائیں ـــ اوہنے کئی ای روپ بدلے۔ اپنے شہر وزیر آباد
دی پیشانی تکی، مشن ہائی سکول تے ایم بی ہائی سکول وچ اوہ "شاہجہان" دا ناں اپنے کنڈھاڑے تے چکی پھرا
رہیا۔ میانوالی، کندیاں، کلورکوٹ تے کوٹ پیر دے ریلوے سٹیشناں تے اوہ اپنے منہ تے "منیر" دا پردہ لے کے
آندیاں جاندیاں گڈیاں نوں ویکھدا رہیا۔ یا دور تائیں لیٹیاں ہوئیاں لائناں انجن توں سٹیا ہویا گوڈا تے ریلوے
ٹکٹاں دیاں تیویاں اُتے مہر تے لال جھنڈی دا پرچھاواں ویکھدا رہیا۔ اوہدے والد سٹیشن ماسٹر نیں تے سٹیشن
ماسٹر دے اکوئیر تے سٹیشن تے آندیاں جاندیاں گڈیاں نال والد دا تعلق نہیں رکھیا۔ اک جاندار تے حساس تجربے
دی صورت ایسے تعلق نوں دتی اے۔ ایس ویلے اوہدی اپنی زندگی وی اک گڈی وانگر اے۔ پر ایہہ گڈی کدی
میل ہو جاندی اے تے کدی مال، کدی سواری تے کدے فرنٹ ایکسپریس ـــــ تے جد اوہدا رشتہ ریلوے سٹیشناں تے
گڈیاں نال ٹٹیا، اوہ منیر احمد قریشی نہیں رہیا منو بھائی بن گیا۔ ہن اوہدا رشتہ میاں جی نال جا ملیا اے جیہڑے
ساری عمر پنجابی پڑھدے رہے تے پنجابی دیاں کتاباں ساجھ کے اپنے پوترے واسطے رکھدے رہے تے قسم
کھا کے گھروں ٹر گئے۔

منو بھائی گھروں قسم کھا کے نکلیا اے یا نہیں؟ مینوں ایہدا کوئی پتہ نہیں۔ کدے کدے اوہ اپنے گھر جاندا اے
اپنیاں دوہاں چھوٹیاں بھیناں تے اپنی ماں نال لمیاں لمیاں گلاں کردا اے۔ اپنے والد نال (جیہڑے والد دی بجائے
اوہدے وڈے بھرا لگدے نیں) ریلوے سٹیشن تے تھوڑا اے تے اپنے عزیزاں بارے گلاں کردا اے۔ ایہہ سب کجھ سچ
پر اینج لگدا اے کہ اوہ وی اپنے میاں جی وانگر گھروں نکل آیا اے۔

تے جد ۱۹۵۶ء وچ بی اے مگروں اوہ زمیے ہیڈ ماسٹری دا انٹرویو دین پنڈی آیا تے ہیڈ ماسٹری بنن
دی تھاں اوہ اخبار وچ نوکر ہو گیا۔ ایہہ ہو سکدا اے کہ ہیڈ ماسٹری ہو جاندی تے اوہنوں سو سوا سو تنخواہ ملدی
سن تے اخبار وچ صرف پنجاہ روپے ملے ـــــ جیہڑے پنڈی ورگے شہر وچ دو ویلے دی روٹی دی گنجائش وی نہ
پر ماں پیو دا کلم کلا پتر ہون دا اینا فائدہ ضرور ہویا کہ ۱۹۶۰ء تک چار سال پنڈی دے عذاب وچ وی اوہنوں روٹی،
چھپے، کپڑے لیڑے تے کتاباں خریدن لئی گھروں ملدی رہی ـــــ ہن اوہ پنڈی وچ اوہ کجھ سکھ دا ساہ
لے رہیا اے۔ "امروز" دی سٹاف رپورٹری دی تنخواہ نال بھاویں کجھ نہیں تاں چنگا بھلا گزارہ تاں ہو جاندا اے۔

پر پنڈی وچ بیٹھیاں ہویاں اوہنوں کلور کوٹ دے اوہ دن یاد آ جاندے نیں، جد اوہ نکا جیہا سی تے
اوس شہر دے امیر ہندواں نے پرکاش نرائن تے پنڈت نہرو تے ہور ہندو لیڈراں نوں وار وار بلایا۔ تے اوہ
کلور کوٹ وچ کوئی گرنتھ یا، گروپتی، شانتی، اوما، رام بہاری لال، تے منو بھائی چاننی رات وچ کوٹھیاں توں
باہر جھکدی ریت وچ دیر تائیں کھیڈدے رہندے۔ اوہ کلور کوٹ شید مر گیا ہووے پر منو بھائی دے دل وچ وی
اوہ کلور کوٹ وسدا اے جتھے کورنی، منو بھائی تے رام بہاری لال سن ـــــ ہاں اوہدے دل وچ سوہنی دے

دا پیر گجرات دا نقشہ اے جیہدے اوہدا ناتا وی اے۔ تے سویرا وی ہووے گا — اوہدے دل وچ انتظار وی اے جیہڑے بسنتیاں والی گلی وچ اوہدا گھر اے۔ تے اوس گھر وچ اوہنوں اپنے میاں جی ٹُردے پھردے نظر آوندے نیں —— تے اوہناں گلیاں تے مکاناں وچ والی، اکھاں اگلاں تے ہونٹھ نیں۔ تے ہونٹھاں توں نکلیاں اوہ آوازاں نے جیہڑیاں اوہدیاں نظماں دا روپ وٹا گئیاں نیں۔

منو بھائی نے اپنی اک اک گل نوں سانبھ سانبھ کے رکھیا اے۔ تے سانبھ سانبھ کے ای اپنی نظماں وچ گلاں کردا اے —— اوہ مجاز اُتے نظم لکھے یا غالب تے۔ جیہڑیاں تے پاکستانی تے اوہدی گل ہمیشہ رنگ وچ ڈول کے کردی اے۔ نہیں تاں اوہ چپ رہوے گا۔ ودھ ودھ سال تک کوئی نظم نہیں لکھے گا تے جے کوئی کجھ لوک پچھ کیہ کر رہیاں ایں تے اک بڑا سوہنا مصرعہ سنا دے گا۔ تے نال ای آکھے گا بس نظم دا اخیری مصرعہ ہو گیا اے، باقی وی ہو جائے گی۔ تے فیر گل برتاون دی کوئی تعریف۔ کوئی چٹکلا اکوئی قصہ لے بیٹھے گا تے مزے لے لے کے اوس قصے نوں پیا سناوے گا۔ ایہو جیہے قصے سناں وچ اوہ بڑا تکھا اے۔ کدی اوہنوں ڈرامے کرن دا وی شوق سی۔ کلورکوٹ دے ناں لیلا دے ڈراماں وچ وی کھیڈا اے کہ اوہ کم کردا رہیا —— میں نوں پر ایناں یاد اے —— دا کاں اوہ غالب جیہو شعر لاہیں نال اوہدے ڈرامے وچ غالب وی بن کے ویکھن والیاں دے دل کڈھ لے گئے سن۔ پر اج کل اخبار نویسی کارن اوہنے روپ دھارن دا کم عام زندگی وچ اختیار کر لیا ہویا اے۔ روز دی زندگی نوں اوہ ڈرامائی پھلجھڑیاں بنا کے گزار رہیا اے۔ ایہہ بھر شید اوہدی زندگی گزردی نہیں۔ کیوں جے ذرا پچھلے تاں اوہدے میاں جی ساہمنے آ کھلوندے نیں۔ جیہناں پنجابی دیاں کتاباں اوہدے واسطے ترکے وچ چھڈیاں سن تے اوہ رکھی دیر میاں جی نوں دور نس جا رہندا اے۔

ایس فن بیچ وچ اوہنوں لطیفے، فقرے، قصے تے چھماکے ٹوٹے بتھیرا سہارا دیندے نیں۔ دوجے پاسے اوہدا نظماں کوئی بیہہ دی مصلحت والاں نہیں سن۔ اج اوہ آپ تے آکھ بیٹھا اے جے "ساڈے گیت فیر دیاں بانگاں"۔ پر ایہہ فیر دیاں بانگاں والا اندر لی تاں کہ لکھے ہوئے دکھاں نوں بھلا کے ٹھنڈی دھرتی دی رشنائی تے ان ہنیرے وچ جگا دیندے نیں۔ اوہدیاں نوٹیاں نظماں وچ ایہہ کوڑ کجھ ہور وی گوڑھی ہو گئی اے۔ ایس زمانے دے پنجابی شاعراں وچوں اوہ امرتا پریتم نوں وڈا ای منیندا اے۔ اپنا گورو وی منیندا اے۔ پر امرتا پریتم دیاں نظماں وچ ورگ دا جیہڑا دکھ اے اوہدا اک مہاندرا صاف دِسدا اے۔ اوہدے رنگ توں تیاں ہوئیاں اکھاں تے سڑیاں بلدیاں سدھراں دا ستوہ ہے اے۔ جیہناں وچ امرتا دی شخصیت نوں رکھ کے اسی کجھ نتیجے وی کڈھ سکدے آں پر منو بھائی نے جاگدے نکھے ایہہ اوہنے اپنی کتاب دا ناں رکھیا اے۔ ساڈے ایہو جیہے نتیجے نہیں کڈھن دیندے۔ اوہدیاں نظماں دا کوئی اثر کجھ ایہو جیہا ہوندا اے جس طرحاں اوہ اپنے آپ نوں گواچ کے لبھدا پھردا اے۔

ڈاڈھا چھیڑا، وہم بھی، اگلی بات اتے پیاریاں دوستیاں، ایہناں گلاں توں وی کتی واری اینج ای لگیا کہ منو بھائی اوہ سوکھ نوں گواچ گیا سی۔ جد اوہدے میاں جی اوہنوں واز مارن سن، تے اج تک جد اوہ زندگی دے ستائی سال تا بیٹھا اے منو بھائی تے میرے چند قرشی دونویں اوس گواچے ہوئے بچے نوں بڑی لوڑ نال لبھدے نیں ——

منو بھائی

پرسوں

رب سائیں جے کرم کرے تے
اوہدی رحمت ہیسے
اج دی اکھ چوں سمیا اتھرو
کل دے سون دی بدلی بن کے
پرسوں دیہڑے وسے

رب سائیں جے کرم کرے تے
سب دی آس پجاوے
تیرا پیار کدی نہ ویچاں
اپنا پیار جے ویچن نکلاں
کوئی مُل نہ پاوے

رب سائیں جے کرم کرے تے
کھٹرن دلاں دے چھنبے
وٹیاں وچ پنیری لاواں
بانکے پھل ترٹن لگیاں
ہنیری دا متھا کنبے

رب سائیں جے کرم کرے تے
اوہدے متھے وچ داگاں
اج دی رات میں سفنے کتاں
کل دی رات دی اکھ نہ میٹاں
پرسوں رات وی جاگاں

ظہور نظر

گیت

کل مکلی مٹی چھڈ کے چپ چپیتے جاندیا کانواں
میتوں دی دس جا کدھر جاواں
ماہی وانگوں توں دی جھوٹھے لارے لا کے ٹر چلیا ایں
کاں کاں کر کے آس دوا کے دل برما کے ٹر چلیا ایں
سدھراں، ریجھاں، تانگھاں والی چوری کھا کے ٹر چلیا ایں
دن تیری خاطر وچ لنگھیا، لیکن ویری شام لنگھاواں
کل مکلی مٹی چھڈ کے چپ چپیتے جاندیا کانواں
میتوں دی دس جا کدھر جاواں

سارا دن تیری کاں کاں دے آکھے لگ کے فالاں پائیاں
گہنے کپڑے کڈھ کڈھ ویکھے، چوڑیاں پائیاں یا پا لاہیاں
اک اک بڑک گلی دی سن کے بوہا کھولیا وانگ سدائیاں
کیہہ کجھ آیا میرے جی وچ کانواں تینوں کتویں سناواں
کل مکلی مٹی چھڈ کے چپ چپیتے جاندیا کانواں
میتوں دی دس جا کدھر جاواں

نور کاشمیری

دیس پیار

(۱)
ایہہ ہے دیس میرا میرے ماپیاں دا
دنیا وچ اوس شخص دی زندگی کی
جیہنے کدی ایس گل نوں سوچیا نہ

(۲)
جدوں موڑ مہار پردیس ولوں
قدم اوس دے دیس دل پان پھیرا
دل اوس دا اندروں نہ چیاوے

(۳)
جیکر ہے کوئی جگ تے شخص ایسا
جاؤ ٹھوک وجا کے ویکھ لینا
کوئی بھنڈ وی اودھے نہ راگ گاوے

(۴)
بھانویں ہے اوہ چوہدری وڈیگا
دولت اوسدی بے شمار بھانویں
جتھوں تیک دی اوسدا خیال جاوے

(۵)
چوہدر مال تے طاقتاں ہون بھانویں
بھیڑا اپنا آپ سدا ویکھے
جیوندیاں جاگدیاں بھل جائے ناں اودا
دوہری موت اوہ گور وچ جاوے

(۶)
پڑھے مرثیہ کوئی نہ پھل چاڑھے
اوہدی گور تے رووے نہ کدے کوئی
جیہدے وچوں اوہ رہنے سا جیا سی
اوسے چندری خاک وچ ملے ڈھوئی

(سر والٹر سکاٹ توں ترجمہ)

نذیر چوہدری لیہ

انّھی سدھر

دکھاں درداں دے پرچھاویں تانی بیٹھے چدّر
وچ ہنیرے چانن لوڑے اک انّھی سدھر

نہ کوئی اوہدا سنگی ساتھی نہ کوئی ہتھ وٹاوے
سانگ وچھوڑے والی سینے چیر کے دُھسدی جاوے

ہر کوئی آوندا جاندا اوہنوں پیراں ہیٹھ لتاڑے
راہواں دے وچ ٹھیڈے کھاوے اک انّھی سدھر

سوچاں فکراں نال اوہدا اے عمر دا یارانہ
حال تدبیر نہ پچھے اوہنوں کوئی اپنا بیگانہ!

سپاں وانگوں چیجاں مارن زہر اگالن دکھ،
کلّی جو خالی تکدے اک انّھی سدھر!

دنیا توڑ کے حداں بچی پر کجھ ہتھ نہ آیا،
بے دوسی بے آسی دے مونہہ آخر ایہو آیا!

☆

کر کھیڑیاں وانگ دلیری اتھرو داہی انّھی،
کتنی دور ستارے والی اک انّھی سدھر!

☆

حامد علی ہاشمی

جھناں

لوک اساں نوں آکھدے دریاواں دا پیر،
جیہڑا ساڈوں دیکھ سکے جو جاندے دلگیر
کنڈھے ساڈے بیٹھ کے کوئی ڈھونڈیا نیر

گیت اساں دے گاؤندے وارث ورگے پیر
نیوں نیوں متھا ٹیکدے وقت خان شہیر

باہر نہ ہوندا آپنوں کدے دی جاچھیر
اچّی ساڈی شان ہے، وڈا ظرف ضمیر!

ق

سوہنی ساڈے ویہن دی نہ کچی کرے اسیر،
خواباں دی سرکار ہے جتھاں چاک ہمیر

گوری اپنی زمین دی، قاتل زلف زنجیر
خونی نین ملوک اے، جان کلیجہ چیر

نال فقیراں عاشقاں چوکھے راز نیاز،
دنیا دار نہ جاندے، ساڈا انت اخیر!

کیتے جتّھے قدیم توں وچھڑیاں دے میل
یاری نال مسافراں، نال فقیراں سیر!!

لمیاں اوکھیاں منزلاں، پینڈا دور دراز،
سدا مسافر رکھدی سانوں دی تقدیر:
لوک اساں نوں آکھدے دریاواں دا پیر!

احمد نظامی

غزل

ہری بھری آساں دی کھیتی بجلی کڑکے ساڑ نہ دیوے
رُت بہار دے وچ پھڑ کے بلبل مالی پنجرے تاڑ نہ دیوے

پھل جدوں کپڑن تے آون شاخاں تے جد کلیاں ٹُٹّن،
عشق دا ویری حسن دوالے کنڈیاں دی لواڑ نہ دیوے!

عقلاں دا ڈر نا ہی نہ جاوے پریاں کیڑیاں میرے یار تے،
پیار دے وسدے رستے گھر نوں غم دے ٹھکے اجاڑ نہ دیوے!

سدھیاں سچیاں دل دیاں سدھراں ہوکیاں وادھ دے ڈاہیاں
دکھاں کلیاں بل دا حق بیل جلیندا جھاڑ نہ دیوے؟

آکھے اہیو دل ننھا ڈر ڈر دے کھاندا رہندا اے
ہُن کدھرے تقدیر ظلمی ہور کوئی ہیچ پاڑ نہ دیوے

راگنیں رنگ پیار دے جیہڑے کلی کوئی نہ کھلی باقی،
ایہو بھید میلے وچ آہستہ وحشت دامن پاڑ نہ دیوے!

رؤف شیخ

غزل

اکھاں وچ اتھرو تک کے تجھے ہنجھاں اُتوں ہاواں
شعلے بن کے رہ گئیاں نیں میں ہتھ دی دیاں چاہواں

اج دی جے توں جھل جھیلے نکھیں ساڈی گیروی
زلفاں نال میں راہ سواراں قدمیں نین وچھاواں؟

تیرے نال ہنیریاں راتاں جگ مگ جگ مگ کرگن،
تیرے باجھوں سجیاں جاپن وگدیاں وسدیاں تھاواں!

دن تیرے خیالاں وچ بیتے راتی تیرے سُفنے میں
میں نوں دس میں تیرے کولوں کیکن نیڑ چھڈاواں:

بن تیرے ڈنگ دے میرے سب اکلاپے واسے،
چن دا چانن کتھاں تے میں بیٹھا کون لوک ساتھ جگاواں

وچ اڈیکاں مکھ نکھاں نیناں واسے بُجھے،
تیرے راہ دے چانن لئی میں پلکیں دیپ جلاواں!

کرم محمد [illegible] ایم اے

رُت آوندی اے، رُت جاوندی اے!

رُت بدل بدل کے آوندی اے، نت نویں روپ دکھاوندی اے،
کدی سوہنے رنگ جماوندی اے، کدی گرمی جیہڑا پاوندی اے!
کدی چھم چھم بدلا وسدی اے، کدی دھرتی ساری تپدی اے،
کدی کنڈے امرت چھڑکے وی، کدی جگاں نوں پیاس ستاوندی اے!
کدی چن ہلاں جوں ہسدا اے، کدی ہنیرا دل نوں ڈسدا اے!
کدی رات بہار سناوندی اے، کدی تار جہاں دے ہلاوندی اے،
ایہہ چال زمانہ چلدا اے، ایہہ دیوا بجھ بجھ بلدا اے،
دن چڑھدا اے، دن ڈھلدا اے، رت آوندی اے، رُت جاوندی اے!

سماں ہوا دا ہتھ جاوندا اے، جدوں رُت بہار دی آوندی اے،
فن اندر پیار جگاوندی اے، تا ہنگاں دیاں پینگاں پاوندی اے!
خوشیاں دیاں لہراں اٹھاوندی اے، کلیاں دی نہیر وگاوندی اے،
جنگل اچ کوئل کوکدی اے، باغاں وچ بلبل گاوندی اے!
کتے گھٹیاں دی جھنکار ہوئی، کتے کتیاں دی شوکار ہوئی،
کتے ہر بھوترا گھیندا اے، کتے کلی کلی مسکاوندی اے!
ایہہ رُت دی نصیب دا حصہ اے، دو چار دناں دا میلہ اے،
آوندی اے تے ہسدی آوندی اے، جاندی اے تے روندی جاوندی اے!

رُت ایہو جہی اک آوندی اے، جیہڑی آکے فیر نہ جاوندی اے،
جیہڑی عمراں پچھوں آوندی اے، تے عمراں دے ڈیرے پاوندی اے!
ایہہ رُت دلاں نوں اجالدی اے، اکھیاں وچ سُپنے پالدی اے،
آساں دے محل بناوندی اے، نظراں دی جوت جگاوندی اے!
ایہدی آن تے شان نرالی اے، ایہدی شان نویں ہریالی اے،
عجب ایس دی عجب مثالی اے، نظراں وچ کھبدی جاوندی اے!
ایہہ رُت وطن اچ آئی اے، ایہہ شان وطن دی نیاری اے،
اج خوشیاں وچ سُکھ وطن دی روح پئی گاوندی اے!!

نادر جاجوی

اُچی کُڑی مٹیار!

اک کم سستی مٹرک مٹک، جیں مٹرک دے ادھ وچکار
اوتھے اینویں سن پئی جاپدی، جیویں قبراں وچ چیکار
ستھاں تے ہیٹھ دی زندگی، ڈانگاں دے وچ جھنکار
ماپے دی دور پئی اکھدی، ڈٹھے دل دے یار
جیہدی باہیں چٹا جیندا، جیہڑی پیریں چھنکار!
جیہدے ہتھ بھر جیندی، جیہدے رنگ وانگے نکھار
جیہڑی گوڑی ہسے وکھدی، جیہنوں چڑھے رکھ ہمدار
جیہڑی ویچی چھت دکان ستے، جیہنوں تکے لکھے دی مار
جیہنوں جیوں جیاں سوچنا، آکھے اج نہ کوئی سار
کے واج نہ دارے آکھیا، کھلے چلیں ہٹنے منہار!
کے دہیوں باہر نہ دیکھیا، کھلے گئے جیہد شمار
جد ماپے ہجیاں دیریاں، نظروں کڈھی دھکے مار!
کے ٹٹے ہتھیں نہ دتیا، ان لگنے جی پیار!!
توں بابل ویہڑیوں نکل کے، کر جیں کیہ ہتھا وار!
جد چڑھے جیوں گئے دور دے، مڑ نہ کیتے انکار!
جد ویہنیاں ہنجو وٹ لئے، ہوراں نال کیتے تکرار!
دے اوڈو رل جاندیو، ایہہ کیہ دی دکھ دکھیار
جیہڑی لوٹے ویلے وچھڑی
کر کونج رلی ادھ ڈار!

☆

اک پیپا پاٹا پرانا دا، جیہدے پاس نکو چنار
اک ڈلی ہکی ویڑھے نوں، جیکا پڑھا پچھوہ سردار
گلیاں وچ نور چانناں دی، آتے تو ڈھنگ ہشکار!
گھنگھرو دی وسنا سوہنا، اک اوڈ کرنی ہشیار!
جیہدے سوز بابا سجدا، ڈیرے دو وچ داشتکار!
جیہدی بکیں اتھرو ڈگدے، جیہدی سسی نہ جلے انگار!
جیہنوں ماں نے گودی پالیا، جیہدا اج نہ دھڑم شمار!
جیہڑی اج کوکاں سے کوکدی، جیہدا خویش قبیلہ دھاڑ!
سکوں مائیاں کیہ نہ روکیا، کسے باہوں نہ کھچ کھچیار!
کیہ پانی نہ کل کولوں، کسے کہیا نہ اقرار!
دکھاں توں درد کیہ آوندا، کی دکھاں بنیں بیچار!
دل پانی سہندا وچ کسے، کوہ ڈبیا نہ اک وار!
کیہ اپنی گل دی نہ کہی، ہیں صدقے گئی بلہار!
پر جیوں دیا گنڈیا، کوئی ویلا دیکھ گزار!!
کن چڑا اپنے گل دا، کدے پیکے پرکھن ہار!
ایہہ بے پرواہیاں اوہدیاں، اوہ سختوں ولیہے آکار!
اینہوں دکھ دیکھ ہود دے، ایہہ دردوں پئی پکار!

☆

میں نادر سوچیں ڈبیا!
ایہہ دی ہوگ ککسلار!

سید مراتب اختر

گھُمر

چن دی چودھویں رات سی
ڈھول ۔ ڈھما ڈھم ۔۔ وجیا
بدل وانگوں ۔۔ گجیا ۔۔۔ !

پنڈ دے نیڑے ریڑھ وچ
ڈھول ڈھما ڈھم ۔۔۔ وجیا
سارے گبھرو آ گئے
سوہنیاں پگاں بنھ کے
لمیاں ڈباں چھڈ کے
چادرے پاسے ' شیخ دے
گھمر کھیڈن واسطے

پنڈ دے نیڑے ریڑھ وچ
بوڑھ دی ٹھنڈی چھاں تلے
اک گھبرائی چھوکری
گھمر ویکھن آ کھلی

گاوندے گھمر کھیڈدے
سوہنے گبھرو ویکھ کے
وچ خیالاں ڈیہہ گئی
کھلی کھلوتی رہ گئی

کملیاں وانگوں رو پئی
فیر اوہ اتھرو پونجھ کے
ہولی ہولی آکھدی
[illegible]

غلام یعقوب انور

بیلیوں راوی کنڈھے دبنا

کوڑی دل سی ایہہ گل جاہی
جنہوں دبنا او تھے آ ہی
جتھے حسن نے کارے کیتے
جتھے ہی سی پہلی پھاہی
اوسے پیر جھناں دے کنڈے
گجرات دی چڑھدی باہی
بیلیوں اوسے تھاں دفنانا
جتھے لٹیا ، جاندا راہی
اوسے جاگہ ، جتھے سوہنی
کل عزت بیگ و یاہی
جتھے نازک کلیاں اتے
بی جھولاں کیتی شاہی
جتھے پیار دے تیراں اگے
اساں ہس ہس چھاتی ڈاہی
جتھوں عشق نے گھڑے پکائے
جتھوں حسن نے آدی لاہی
جتھے ساری گھڑی فقراں
جتھے سبزہ خط اوس ماہی
کیہہ تیری میری رہی
ایس وہ دے لائق آہی
اوسے ساڈی کنگر کنڈھے دبنا
اوسے آدی کنڈھے دبنا

پرچاردے ہو لاہوری
گئے اوہ گجراتی سنگی !
اس دن توں میرے دل نوں
کوئی گل نہیں اسی توں چنگی
جد گئے میری حیاتی
جیہڑی سدھراں سولی ٹنگی
بیلیوں اوس مٹی دفنانا
جیہڑی مٹی راوی رنگی
اس باراں ودی توں ہٹ کے
جتھے شوخی نین دی ڈنگی
ننھرے دے پچھے پاسے
جتھے چاننی پنجے دی تنگی
جتھے خیر تمانشر دل دی
گئے کھاگ جیہڑی نے منگی
اقراراں دی دو موہنی
دو دلاں نوں جتھے ڈنگی
جتھے اڈ پڈ لیلیاں چھنداں
جتھے ٹٹ بٹ گئی سی انگی
تک جلوے کون سوتے
جیہڑی پچھاوی ہو گئی جھنگی
اوسے بچاوی کنڈھے دبنا
بیلیوں راوی کنڈھے دبنا

محمد صفدر میر

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★

جس ویلے دن چڑھیا تے شہزادہ سلیم دسا بج بمبئی دے پچھلے پاسیاں دے اندر تاڑ دے درختاں تے جھاڑیاں وچ لکی ہوئی اک اجلی کھپریل دی چھت والی جھونپڑی دے باہر ہک کے پچھے بینچ اتے سُتا پیا سی۔

دھپ دی تپش نوں اپنے لئے جوگیاں وانگ ودے ہوئے کھڑدے والاں وچ محسوس کرکے اوہنے اکھاں کھولیاں اسمان دی نیلاہٹ اوہدیاں نظراں وچ بجلی دا لشکارا بن کے کھب گئی۔

سورج جھونپڑی دے اتے تاڑ دے اچے درختاں دے وی اتے چڑھ گیا ہویا سی ——— ہوا بند سی۔ درختاں دے پتر بالکل ٹھہرے ہوئے سن ———————

سمندر دا پانی اتر گیا سی۔ کنارے تے دور تک کالیاں چٹاناں تے سبز ٹھہرے ہوئے پانی وچوں سریاں کڈھ کے ڈوبیاں پئیاں سن ———————

مچھیریاں دیاں کشتیاں دے سفید بادباں اک نیلی قطار بنا کے افق دی وسعت وچ ہوا ڈیک تکر کھلرے ہوئے سن تے اوہناں توں دی پرے اک سٹیمر دی ہلکی جیہی شکل ڈبی ہوئی نظر آ رہی سی ———————

ایہ کشتیاں آ رہیاں نیں ؟ یا جا رہیاں نیں ؟ یا کھلوتیاں ہوئیاں نیں ؟ ایہہ مسئلہ اے ——— مسئلہ ایہہ نہیں۔ دراصل جیہڑا مسئلہ اے کا مریڈ اوہدے توں کیوں چاؤ بجھانا ایں۔ مسئلہ ایہہ اے کہ توں اجے ایس بینچ تے پیا کی کرناں ایں ؟ توں کدوں تیکر ایہناں ریلوے سٹیشناں تے پارکاں تے غیر آباد تھاواں دے بنچاں تے سوں کے گزارا کریں گا ؟ تینوں گھر گیاں اج کنے دن ہو گئے نیں ؟

گھر ؟ میرا گھر کتھے اے ؟ بالی دے گھر توں توں اپنا گھر کیویں ورا کر سکنا ایں ؟ میں توں اوہدی خوشحالی کر سکدا۔ لہٰذا اوہ تیرا گھر نہیں۔ خیر فیصلہ ہو گیا ناں۔ بالی دا گھر بالی دا گھر اے۔ میرا گھر فی الحال کوئی نہیں۔ ایہہ کوئی مسئلہ نہیں۔ مسئلہ ایہہ اے کہ اکھیاں جاندیاں۔ اُٹھ بیٹھو ہُن ——— بھیڑ جیہی اک جاگو ——— خوبصورت نظم سی ——— خوبصورت گانا سی ؟ ———————

جاگ کروں والا ———

اکھیں کھولو ———

نند کے لال ———

نند کے لال ——— نند کے لال ———————

رام دلاری دی تکی واگوں گھرکی آواز کن وچ گونجن لگ پئی۔

اچن چیت اک سفید پراں والا سمندری پرندہ تاڑ دے درختاں وچ پھڑ پھڑ کردا اٹھیا تے جھونپڑی دے اتوں لنگھ کے سمندر وَل اُڈ گیا۔

اوہ بنچ اُتے کندھ دے سائے وَل کھسک گیا کہ اپنیاں لتاں کندھ دے نال لا کے اُچیاں کر لئیاں۔ پر دھپ توں بچا نہ ہو سکیا۔ اوہدا اپنا لما جُثہ پوری طرح کندھ دے سائے والے تنگ وچ نہ ڈھک سکیا۔ دھپ تیز ہو رہی اے۔ کامریڈ نند کے لال اُٹھ بیٹھو ہُن۔

اوہ برج بالا

کدھر گیا تیرا بنسری والا

بنسری والا ——— بنسری والا

سارا کدھر گیا ——— او انکل چارلس کدھر گیا ——————— ؟

جھونپڑی دے اندر برتن مانجن دی آواز آ رہی سی۔

"انکل چارلس !"

اندروں برتن مانجن دی آواز آوندی رہی۔

"او ——— انکل چارلس !"

کوئی نہیں بولیا ———————

شہزادہ سلیم اُٹھ کھلوتا۔ اوس دی کالے موم جامے دی برساتی جیہیاں ڈگی پئی۔ جیہنوں اوہنے تکیہ بنا کے اپنے سر ہیٹھ رکھیا ہویا سی۔

"انکل چارلس !"

اوہ جھونپڑی دے بوہے ول چلیا۔ زمین اسمان چکر کھان لگ پئے۔ اوہنے اک ہتھ نال بنچ دی باہنہ پھڑ لئی۔ کوئی چیز اوہدے معدے دے اندر چیکاں مارن لگ پئی۔ اوہنوں انج لگیا کہ اوہدا بدن ٹوٹے ٹوٹے ہو جانا چاہوندا اے ——— اوہ بہہ گیا۔

اوہنے دوویں ہتھاں نال اپنا سر پھڑیا ہویا سی اوہ اپنا سر نہ پھڑ لیندا تے ساری دنیا اوہدے دے بوا وانگ پھٹ کے دے دیا۔ نال سچے کے بہت پھیکی ہو جاندی تے اوہدے دے ہزاراں بلدے ہوئے ٹوٹے فضا وچ اُڈدے پھردے تے اوہناں وچوں اک وڈا سارا ٹوٹا جھونپڑی دی چھت توں پار کے انکل چارلس دی کھڑکی ہیٹھ چھینڈی تے اوہ اوہ بڑی تے گلاس اوہدے ول ودھا کے کہندا ——— اوہ پیو بیٹا ! سیٹھ کے ستم ظریف نیں ایہہ لوک۔ تیرے اے کہ گیت وچ اک وسیلہ نہیں۔ فیر وی سیٹھ کہندے نیں۔ ——— ایس سارے ای ایہناں واسطے سیٹھ ہوندے آں۔ ایس لفظ دے چنگی شرارت اے۔ روٹا بہ خلوص دی شاید ہوندا اے۔ حیاتی اسیں گٹیاں توں کنگال ہو گئے۔ ایہناں واسطے سیٹھ ای آں کیوں کہ اسی کالک آں تے ایہہ ہوٹل دے کالک حیاتی کُجھ خریدے ، چنگا جیہڑا اوس دی فر دی خوشنا مد

کرنا اپنا فرض سمجھیا اے سیجھے ۔ پرانی دی اک وڈی ساری لہر اوس دے معدے وچوں اٹھی تے سارے جسم وچ پھیل ہوئی اُس دے سر تے وجی ۔ اوہنے اپنیاں اکھیاں بند کرلئیاں تے لہر واپس مڑ کے تے ڈھڈ جاندی گئی ——— اوہ جندرے گوڑے ۔ ڈاکٹر اوہنے قدماں نال اوہ دروازے تک گیا تے چوکاٹھ نوں پھڑ کے اندر تکن لگ پیا ۔ پہلے اوہنوں کجھ نظر نہیں آیا ۔ ہنیرا گھُپ ہنیرا سی ۔

فیر اوہنے چھیت چوکے وچ اک بل پئی تے چھپے تے بگی ہوئی کیتی نوں بجاپ اٹھن لگ پئی ۔

کمرے دے کول اک عورت بیٹھی گڈی مانج رہی سی ۔ موٹے جیہی کالی جیہی اوہ کرکے پکے ول اوہدی کنڈ تے بیٹھے ہوئے تن تے کمبل بنیا ہویا سی ۔ کالی کھلتے والے ، ڈنگا ، شوخ شکتی ، اوہ کمب اٹھی ۔ انکل چارلس اندر نہیں سی ۔

"انکل چارلس ؟"

اوس عورت نے اک سیکنڈ لئی ہتھ روک کے اوہدے ول تکیا ۔

"گیا ——— ؟"

فیر زور زور دی گڈی مانجن لگ پئی ۔

"فرمان جاواں ۔ کڈی بلاغت اے ، کڈی بے ساختگی اے ، گئیاں رہیں کدھر گیا وہ سوئر کا بچہ !"

ٹیکا ایہدے نال کوئی گل نہیں بندی ۔ گھنٹہ بھر کھلو کے لپ لپ کرو ۔ فیر وی اپنا ای پرچہ کاگد کیتی ، ایہتے ایہ سچ اے کہ فتنی دی ہتی تُر ای پوُو ۔

"اچھا ۔ تے ذرا پانی ———"

اوہ مڑ کے دڈیاں وڈیاں چیکدار اکھیاں نال اوہنوں ویکھن لگ پئی ۔

"پانی پلا دیو !"

اوس نے سمجھاں دے انداز وچ ہر لفظ تے زور دے کے کہیا ——— فیر جھٹ نال پانی پین دا گھونٹ بنا کے ہوٹیاں ہلیا ——— "جل"

تے فیر ظلمات وچوں آب حیات دا چشمہ پھُٹ پیا ۔ کالی کلوٹی دانی دا بھیانک روپ ہٹا کے جولیے دی کنواری دھی پاربتی نے اپنے خوبصورت موتیاں ورگے دنداں دی نمائش کیتی ۔ اوس دے گداز بھرے ہوئے ہونٹ اک چوہارے نال ملکن لگ پئے ۔ تے فیر خواہ مخواہ شرما کے اپنی ننگی بانہہ نال اپنا منہ ڈھکن لگ پئی ۔

تے شہزادہ سلیم نے اپنے دل نوں ایک توں پچھیا ——— اے دل کوئی ، تو کتے گئی کالی و ——— ٹھیک اے کالی چوڑیاں ۔ پر اینی دی کالی کیوں ——— جے ایس زینے وچ صرف ترے دنداں نوں ویکھ کے ای اندازہ ہو سکدا اے کہ کوئی ڈنگا ای نہیں ۔ پاربتی دی ایہ !"

فیر ایہہ دی مسئلہ وچ ای دیو ۔ اوہنے ایہہ تے مانی میراں پانی کردا دی حل نہیں سی ہوئیگا ۔ اوہ دی ایہو ای کُڑیاں کہندیاں دہانت ہوگی ہو کہ ——— ایہہ دی کوئی رق گہت گئی کالی

کر دیں گا ۔

بس ایناں ای جاننا کافی اے کہ جیہڑا وڈا اے ۔ مرنا والی ، اوہو ای پاربتی اے ۔ کیا روپ ، شانتی روپ سا ایس دوران وچ کوئی نے آخری وار گڈی نوں ہلایا ۔ تے اٹھ کھلوتی ۔

اوہنے پیاں سہار ہو کے چھیتی تے گئے ہوئے ترپل دے گلاساں تے سفائیاں دے وچ گڈی نوں رکھن دی کوشش کیتی ۔ چھیتی خورے زیادہ اُچی سی یا خورے اوس نے اپنے عورت ہون دی بے بسی دا اعلان کرن واسطے ذرا جا کے کے گڈی نوں چھیتی تے ٹکا کے گڈی کاشی دی مقالی نال لگ کے چھن بول ۔ تے دیو ٹیکا اوسدی آواز کوٹھڑی دے ہنیرے وچ گونجدی رہی ۔ تے ایس کوشش نال اوسدا بدن اوسدی پیلے رنگ ہی ہوئی چنٹ نیلی چولی تے پیلے کنارے والی لال چنی کوٹ دے وچوں گہرے سبز کھیت واکوں ابھر رہیا سی ۔ جدوں تیسند ہوا اوہنوں جھیڑ دی اے ۔

تے شہزادہ سلیم دے مشین واکوں دھڑ دھڑ کردے ہتھ آکھیا کہ اوس دے کالے بدن دے اندر گم ہو جاتے تے ایس دھڑکن نوں ختم کر دئے ۔ پر اوہ دھڑکن وہ دھڑے وہ دھڑی اوہدے سارے جسم وچ پھیل گئی ۔ اوہدیاں اکھاں نوں بجاپ بن کے خارج ہو گئی ۔

گلاس اوس دے ہتھ وچوں میٹھیاں ہویاں شہزادہ سلیم دا ہتھ اوہدے ٹھنڈیاں انگلیاں نال چھوہ گیا تے جیراں بجلی دی کرنٹ اوہدے سارے پنڈے وچ دوڑ گئی ۔ لاحول ولا قوۃ ۔ دل ای دل وچ کھنگ کے اوہنے اپنے آپ نوں بڑی گل سوچن توں روکیا ——— بُڑی گل ۔

اک گھُٹ نال اوہنے کُرلی کیتی ۔ پانی دی ٹھنڈک اوسدے خشک ہونٹاں وچوں باڑ دے پچھے ٹھنڈ دا ہے کنیں واکو ںمچھوٹ پئی ۔ جیہڑیاں گرم تے خشک مٹی تے پیندیاں ہن تے اک پل وچ غائب ہو جاندیاں نیں ۔

اوہنے سارا گلاس غٹ غٹ پی کے اوہدے ول ودھا دتا ۔ پانی دے گھٹ وچوں اتردیاں ای ماتھے دی چیتی ہوئی ظاہر دی ساری گرمی تے فیر جاگ پئی ۔ اوہنے ایس حد بنایا جیہاں کوئین تکسیر پیا ہووے تے بڑی شکایت دے انداز وچ کوئی ول تکیا ۔

کوئی مسکرائی تے گلاس واپس دیندیاں اوہنے پچھیا ——— "اور ؟"

"ہاں !"

ہن اوہنے چھیتی چھیتی پانی دے چھینٹے ماسے ۔ وکھدے ہوئے گرم باہر دے مقابلے تے پانی "چھن" کر کے بڑا محسوس ہویا ۔ اوہ قدر نال چیک پیا ۔

تیلوں دی جیب وچ رومال نہیں سی ۔ دلتی کیہڑے ڈِگ پیا اے ۔ جیہڑیاں ہویاں تے خرسے میں ۔ اوہدے نال منہ وہ پونجھیا سی ۔ بہر حال تولیے تلاش کرن دی کوشش وچ اوہنے ایدھر اودھر تکیا ۔

کالی کوئی مسکرائی ۔ کونے وچ رسی تے ٹنگے ہوئے کپڑیاں دے انبار توں اوہنے انکل چارلس دا پاٹا ای گندا پجامہ ہویا تولیے دی بجائے پیش کیتا ۔

تے تویہ واپس کر دتا۔ اوہ تدوں چھڑکے کھلوتی رہی۔ سلیم اپنے منہ تے انگلیاں نوں قمیض دی آستین نال پونجھ
کے دروازہ ول مڑیا۔ تے کوشل نے مراٹھی وچ کجھ آکھیا جس دے وچوں صرف انکل چارلس تے آئیلا اوہدے
پلے پیا۔ ایہناں لفظاں توں کوئی مطلب کڈھ سکن دے بعد اوہ دل تکدا رہیا پھر بولیا — "اچھا چھڈ!"

کوشل اینج مسکرائی جیویں اوہدی گل دا ایہو اکو جواب سی۔

مزید شک رفع کرن واسطے شہزادہ سلیم نے سمجھایا۔

"پلیز دات انکل چارلس کو دینا —"

تے اوہنے اپنی پتلون دی جیب وچ بچی ہوئی رضائی نوں احتیاطاً چھوہ کے ویکھیا۔ کوشل نے مسکرا کے اوہنوں
اجازت دے دتی۔ تے اوہ جاندیاں جاندیاں رک گیا۔

"اچھا — چھڈ —" اوہ جھجکدے ادھر ادھر ویکھن لگ پیا۔ فیر بولیا — "میں چلا —" ایہہ اوہنے کوشل
توں زیادہ اپنے آپ نوں آکھیا کیوں کہ اوہنے آپ نوں حرکت دین واسطے اوہنوں کوئی ایسے طراں دا کھلا سم تسم
کہنا پیندا سی۔

بوڑھی دے گھر ناشتہ کراں گے۔ ایتھوں نیڑے ہی اے۔ اوہنے جوہرنیسر دے اگے ودھدے ہوئے تجربے
توں اتفاق ہوئیاں فیصلہ کیتا تے کالے موم جامے دی برساتی نوں موڑھے تے سٹ کے ریچ ول
ٹر پیا .... دا

(ناول دا اک باب)

+ مہندر سنگھ تروونا

ترکالاں

انیک چھپکڑ دی وسیع وانگ جدوں کسیاں دے چھپڑ ورگا ہو گیا تے کھیتاں دے چھپڑاں وچ منقال شپ شپ کرو تاں
پریتو نے اس دے دالاں دی پچھواڑی نوں ویکھیا۔ کھیت دی وٹ تے چپ ستری کھچ دے [illegible] تے کھلوتی۔ [illegible]
مہیاں نوں ہاک ماری۔ "لچھیئے ابھیئے — اے — اے — تیرا سائیں جیوے — مر جاوے ہٹیں گھر نوں۔"

اوس دی آواز اک دم ملوہی جان کے سارے پگھرے وچ گونج گئی۔ پریم دے کھیت ول دیکھ کے ماردی پھٹی
نے منہ چک کے پچھانہ ویکھیا تے فیر پچھ اٹھاوندی ڈنگکے ماردی آئی۔ فیر اوہ گوڈیاں نال اٹھی تے اس مارے کھوڑے پان لگی۔
اوہدے گل وچ پئیاں گھنگھرالاں چھنکیاں۔

کھال دے کنڈھے اگے کر کے مہیاں نوں پرے کھیت وچ پریتو نے ویکھیا۔ اوہدا بابو کھو دا [illegible] رہیا سی تے اوہناں دے ماہیرا
پچھے رہیاں دوڑیں گڈیاں کڈھ واں ڈنگراں نوں دا ڈنڈا کر سیدھی جاندیاں سن۔ لوہے تے ڈنڈو وانگ پچھیاں ماردے ہوئے
اگے جھکدے بیٹھا۔ پچھکو نال اوہدا مشرین ہو رہیا سی تے اوہ سوتری گپ وچ اوہ اک پیلا سادا ترپچھے دا ڈنڈو اوہ تاں
لگا سی۔ پچھکو اوہدیاں آندراں چونڈھدی سی۔ دوپہرے اوہنے بابو نال رل کے روٹی کھادی سی۔ ڈنگراں دی چونچیاں سن۔ ایہناں
کر اوہنا اپ گیا سی۔ پر نال جھکدے اوہدیاں نال [illegible] سیندی سی۔

"بابو میں چلیاں گھر نوں" — کر دھریاں کولوں ڈنگراں اوہنے جیبی آواز وچ آکھیا۔ جگت سنگھ نے دھکے والا ہتھ چکیا تے
پی دیاں مٹھیاں دی ٹھوری بساڑا بولیا — "چنگا پتر! میں وی آونا [illegible]" — ایہہ جیہڑی [illegible] پریم [illegible]
اینج ڈگر جاکے سوہ دے سوال کر دئیں — [illegible] تنگ جاتیں کرے —؟ اوہ جاندا سی پریتو گھر دے تے کھلوتا اے۔
اج اوہنے موسم دی [illegible] سی تے [illegible] رہیا سی۔ [illegible]
اوہنوں سیاناں [illegible] پریتو [illegible] جاندا سی [illegible]
ویندی اے۔

سورج ویلن کراں [illegible] ہو کے کنارے دے [illegible] لپٹ گئیاں تے اوہ سونے دے بن گئے۔ [illegible]
[illegible] وچ [illegible] کھلو گئی۔ [illegible]
[illegible] جگت سنگھ
[illegible] سی
[illegible]
[illegible]
گھر وچ اوہدی گل [illegible] سی [illegible]
پچھے نوں واز ماری تے سیر دانی چیڑکے پریم وچ وڑ گیا۔

پر باب ٹپیاں مہین دھاگے کرچھی نوں پئی۔ اوہ جھکی تاں نہیں سی۔ پر ملا دی روہی کٹی گھروں اپنے چھتے تے کھڑی ایہہ حوس گئی سی۔ بچے مستے والی گٹھ اوہنوں جا جلی کے لی جیوے اوہ اپنی ٹوکری وچوں دانہ لا رہی سی۔ جاپدا سی اوہ مٹھا لمحہ دا رس ترا کے ہی تاں چھڈے گی۔

پرتو نے ویکھیا اوہدی وڈی بھین پلستی کوٹھے اتوں کیہہ چڑیاں دا کھلوہ مار کے مُنہ پوچا سنگ توں ہیٹھ ڈھل رہی اے۔ فیر باہر والی کوٹھڑی وچ گئی نے ڈھنگ وچوں دو لکیں کڑاہیاں سہیاں پاٹھیاں کڈھ لیائی۔ کماد دیاں مڈھیاں اگے دی ٹھٹھر کول رکھیاں گئیں۔ اک جویں اوہناں نوں تہپسڑ گھٹی تے اوہ ڈبیاں وانگ بلن لگیاں پاٹھیاں وچ سے توڑی دے تکھے وچوں بیلیاں لاٹاں نکلیاں تے جدوں کیہہ چڑیاں وچوں نکلے ابھرن لگ پئے۔ جھڑا جھ اٹھ بیٹھی تاں پلستی نے لشکی پتیلی وچ ملکا مسور دی دال اتے رکھ دتی۔ پرتو نے آکڑیاں سارے نکلا لاہ کے اوہ ماری تے پیٹھے وچوں چولیاں بال کے اک دے چکر گھماون لگا۔

"وے نہ بال چولیاں ——— مرداجیا توں؟ اگ لگدی او کتے" پلستی اوہنوں جھڑک کے بولی۔ پرتو نے چولیاں چھڈ دتیاں تے کول پئے چھٹے نوں دال والی پتیلی تے وجاون لگا۔ ایہہ بڑا کھڑ دی تے ہنڈے بھن سی کہ پلستی اوس ویلے بڑی تسّی ہوئی سی ———

"وے مچھو نہیں بیٹھ رہندا تیکو؟ آون کھتوں ٹپھارو بیا ہوئی" تے نال ای دو لپیٹے تھپڑ اوہنے پرتو دے مارے تے اوہ ڈسکن ڈسکن کرن لگا۔

"اوں ——— اوں ——— اوں" اوہ لیٹو بلا "بے بے کتھے گئی اے؟"

"سنتی دے گئی اے ——— گھلوتے آسیں" پلستی دی آواز تکھی سی۔

"سنتی دے کیوں گئی اے۔ گھر نہیں سی ایہہ توں ہونڈے گھلوتے؟"

"وے تیرا جاوے نرک؟ سجھو بیٹھ رہندا لے باندی تیری لاٹ دی؟ سارا دن اج گھر کل مکھیاں بیٹھی نال پلستی کرتیلی ہو گئی سی۔

"اوں ——— اوں ——— اوں" پرتو ٹھٹھکیا۔ "مینوں بھکھ لگی اے۔ مینوں کھنڈ گھیو دی چوری کر دے۔"

"کھنڈ سو ایتھے نہیں گھر۔ بابو کل شہر جاوے گا تاں کھا لئیں چوری؟"

پرتو ڈر بیٹھا۔ دیہڑے وچ ٹھٹھیاں مٹھیاں لگا۔ پلستی دا دل کیتا اوہنوں گُٹ کڈھے۔ فیر اوہنوں پیار آ گیا "اٹھ ہاں میرا ویرا! اکھاں دو دو لال ہو گئیاں ——— آ ہاں میں اپنے ویر نوں طاقی لاہ دیاں!" چڑولی وچ پاٹھیاں دھکھ رہیاں سن تے دھوئیں نے رسوئی دی بھتے پوچی کندھ اُتّے اک نیلی لاس پا دتی سی۔ پلستی نے پاٹھیاں دی مُٹھی اک تھاں کر کے دو دوہ دیوے وچ ڈھکی لاہی تے ترودی طاقی دا اک ہوا کلیجہ اُکھڑیا۔

پیار ہی کدوں دے ڈھل پکے سن۔ دھوپ جب نوں کوٹھے تے لگدی ہاں کیہہ چڑیاں دے کرمے گیا دتیاں سن۔ چو میت لئی نبات جھوس لکیاں دے ڈسارے اتے اک پیلا ڈب جیہا رہ گیا سی تے اوہدے وچ ججھی کڑی نوں دیا جو تکھا نہیں سی۔ پلستی جاندی سی جدوں ایہہ ڈب ہٹ گیا تاں اوہنے ہوں نوں ڈیڈ

پاسے کسی۔

پرتو نوں اجے لگی ہوئی سی۔ ماہیاں ہیلیاں دی یاد اوہدے دل وچ قوسِ نیاں اٹھا رہی سی۔ اوہ سارے لوہی وچ اتے ڈالی جھنڈیاں کول ستریج کھوہ۔ پیچھو نیزے یار داگاں ہیکٹے کھیڈن ڈھیں ہون گے۔ اوہنوں شبد دے سوالاں دا چیتا آیا تے اوہدا منہ ذرا کو ترا ہو گیا۔ اوہنی دو دو دی اک گراہی تکھار دا اوہ اٹھ کھا۔

"وے بے بے نوں گھلدا جائیں سنتی کیوں؟" پلستی دی واج اوہدے کناں وچ آ چھڑکی۔

ایشر کور دے کھوتیاں والا چھوٹو بیاوڑی کل نال تنگی تے بولی: "کیہ کم کر دی آ میری دھی؟"

پلستی نوں جو چڑھ چڑھ گئی۔

"ہنیری کیوں ایں؟" اوہ ہجھ کے بولی

"اونہیں ہاں"

"ہنہیں کوئی گل ہے ضرور"

"تینوں دسن والی نہیں۔ تیرے بابو نال اج ساری گل کراں گی؟"

پلستی کناں تیک لال ہو گئی۔ سنگ نال اکھاں نیویاں کرکے اوہ کیہہ چڑیاں دے تپلے تو جن لگی۔

"چنگا بُت توں مہینو نوں ونڈ پاکے دھار کڈھن میں جا کے تیرے بابو نوں فیاوندی ہاں!"

"ٹھی فیر مڑ چپی ایں؟" پلستی دی واز دو ہکی ہو گئی۔ "گھر ماں نوں بھیج دے اپنے دکھ نہیں۔ کل وکی میں سٹ لتی آں۔ دوپہراں دی گھتی سوئی ہوئی آئیں تے ——— آپ میں نہیں ہیں!"

"کد بیت" ایشر کور نے لاڈ کیتا "میاں دھیاں گھر سانبھ دیاں نیں۔ ماواں تاں ساری عمر کلکیں کر دیاں نیں۔ چار دن ملیون سکھ دے نے۔ کوئی نویں ساڈے کول رہنا ایں؟"

پلستی دیاں اکھاں وچ ہنجو آ گئے تے سوچیا اوہ ملیار کاہنوں ہو گئی۔

وس لگے ایشر کور ایہہ ویلا نہیں سی ڈھکار رہی۔ کھیتاں وچوں مڑدے جگت سنگھ نوں اوہ اگوں دی ہو کے ملدی۔ پہیاں ونڈ نہ کدی کدی پر جدوں اوہدی کڑی دے گیس مرل سی تے اوہ گھر دی سوانی بن گئی سی اوہنے ایہہ دوڑ دا نیم نبا لیا سی۔ کدی ڈھینے کول کدی چھڑی واساں دیاں ہتھیڑیاں لا گے۔ کدی کریر ملھیاں پچھے تے کدی کماد تے جا کے اوہناں دا میل ہوندا۔ اوس ویلے جدوں اوہ دو دوہئے کھیتاں وچ گھرے ہوئے تاں ایشر کور نوں جگت سنگھ بڑا پیارا لگدا۔ تے اوہنوں جاپدا جیویں اوہ سچ مچ ایہہ ہیکلاوے آ کھڑوے۔

جگت سنگھ دے اک ہتھ وچ لڑی سی ——— اوہ تھکیا ہویا سی پر اوہدے منہ تے کم دی رونق سی۔

"کد کو ہو جاؤ گی جاق ساری؟"

جگت سنگھ نے ویکھیا اوہدی گھر والی دیاں اکھاں خوشی نال ٹہک رہیاں سن۔

"ربّ چڑھدے مہینے گڈاں نوں لگ پیندیاں ایں۔ دریکاں سہاوی جھیکے کرف اجے تے گڈائی دی۔ کھیچ رد اکھا دیو۔ رہا ہو جھن کد ٹے۔ پر ساڈا کماد تاں ہویا نہیں کنّی" جتی نال چڑھ گئی ہولی نوں اوہنے داڑھی نال ہیکاز

"کنک تاں داہواؤ ہو بیٹھی اے" ایشر کور نے جدوں جیاں وچ گوڈے کے آکھیا۔

"ہاں جے سود چار دھیاں تک گئیاں تے اوہ پیڑ وڈھنی پئو۔ اج بڑی خوش ایں۔ کوئی کھان لبھیا اے؟"

"میں بسنتی نوں ہنڈا ویکھیا اے۔"

"کون اے؟" جگت سنگھ دی آواز گمبھیر ہو گئی سی۔

"بسنتی دا بھتیجا اے۔ اج میں اوہناں دے بیٹھی رہی۔ ہنڈا تاں راتھا اے۔ میرے بنا منہ چت گا۔ میں تاں ٹہن لگن دے دتا اے۔ بسنتی نوں میں کیہا اگلی دے بابو نوں پچھیا گگی۔"

"توں بڑی کاہلی ایں۔ دو اک فصلاں چنگیاں تک جاندیاں، تاں کجھ سکھالا ہوندا۔ ہن تاں قرضہ لینا پئیسی؟"

"دو چار سوتاں بسنتی دا ماماں لاوے گا۔ دو چار سو کتوں پھڑ لاں گے۔ کڑ لبھے کوئی سکھی ہے میں دیار دھیاں بوہو تے بہار بھیڑیاں ہیں؟"

ایہہ کہہ کے ویکھیا جگت سنگھ سوچاں جو گیا سی۔ اوہ اپنیاں گنتاں وچ ڈب گئی۔ کھیتاں دے بنیوں بٹو اوہ لڑدے گئے۔ کنکاں دے سگر کنڈے سورج دھرتی نوں چمنا رہیا سی تے اوہدی چمکی بدلی لو وچ سٹے اپنا جاپ کسن جیویں اوہناں نوں سپنا آ رہیا ہووے۔ پنچھی دھوڑ اڈاندے پنڈ نوں مڑ رہے سن۔ کوئی حقہ ٹاں پانی دا ڈھیر لکھ کجھ ڈکرا اندا آ رہیا سی۔ پٹیری واساں دہاں بچیاں تے بھیڈاں میں، میں، ہاں، ہاں کر رہیاں سن تے بال کڑیاں کھیڈ اٹھا رہے سن۔

چپ چاپ ٹردے اوہ پنڈ کول اپڑے۔ ترکاں دا گھسما چھاپلیں چھا رہیا سی۔ اس گھسمے دی اوگھ نے اوہناں دے دل نوں گھیر لیا۔ ہاں ادھے وچ بسنتی دے وچھوڑے دا سلہ سی۔ سارا جیون ای اک میل تے وچھوڑا سی ـــــ کون جانے کیہڑے ویلے اتے جیتے سورج ڈب رہیا سی ویہی تے رات مل جاندیا وچھڑ رہے سن!

پنجابی انسائیکلوپیڈیا

نویں، پرانے پنجابی لکھاریاں دے جیون تے رچناواں بارے ڈھیر ساریاں غلط فہمیاں تے غلط بیانیاں لبھدیاں ہن۔ ایہناں نوں دور کرن تے صحیح معلومات نوں اک تھاں کٹھیاں کرن لئی ڈاکٹر ہرنام سنگھ شان ہوری پنجابی انسائیکلوپیڈیا تیار کر رہے ہن۔ پنجابی شاعراں، لکھاریاں، ناٹکاں، ترجمہ کرن والیاں، تے پڑھن والیاں نوں درخواست کیتی جاندی اے کہ اوہ چھیتی تاں اپنے ابھیاں ایڈریس بارے تعارف لکھ کے بھیجن دتے ہوئے پتے تے گھل سکدے ہن۔

ڈاکٹر ہرنام سنگھ شان ایم اے پی ایچ ڈی

ہیڈ آف دی پنجابی ڈیپارٹمنٹ

پنجاب یونیورسٹی چنڈی گڑھ (بھارت)

ماجد صدیقی

کون ایں توں بوہا کھڑکاندی

کون ایں توں بوہا کھڑکاندی۔ میری پیار حویلی کولوں ہٹ کے کھل رہ۔ ایس حویلی دے اندر دی نہیں کیہہ سونہہ ایں توں کیہہ جانیں درد دلاں دے۔ توں کیہہ جانیں درد دلاں دے۔ توں کیہہ جانیں پیار سنہرے۔ تیریاں اکھیاں دیکھ نہ سکن جیون دے دکھ کیہڑے کیہڑے۔

بدلی رت دا اک جھلکارا۔ موسم دی ناداتی ایں توں۔ سکھ دی نرم کماناں وچوں اک چھٹی ہوئی کانی ایں توں۔ توں اک پھنڈدی ٹہنی وانگ۔ پل دو پل واواں دے دیہڑے ستیاں گلاں جگاوندی پھری ایں۔ اُنھاں نوں گرماؤندی پھری ایں۔ جنھاں دا جیون وگدا پانی۔ ٹٹیاں رٹیاں اتوں لنگھدا۔ بن جاندا اے رام کہانی۔ منیا سیتا رانی ایں توں۔ پر کجھ میریاں راہواں دی ہک آئی ایں تے ہن ایتھوں نہ مڑ جا۔ میریاں ہنجواں ہاواں والیاں۔ کجھ تے کوڑیاں زہراں دی پھک، آ تیں بوہے کھول کے دساں۔ اجڑی پجڑی پیار حویلی آتیں سب پھول کے دساں کیہڑیاں درد کناریاں اتوں میں ایہہ جیون کشتی ٹھیلی۔

تن درتی جگ درتی ساری، درداں والی سانجھ نیاری، سکھ دا دیرہ دکھاں دی یاری، ساریاں گلاں سُندی جا ہُن۔ آ تک میتوں نیڑیوں ہو کے۔ ہن وی جگر تک نہ سکیں، ایس دے وچ کیہہ میرا دوش اے، اکھاں دا ست نہ رکھدیئے کڑیئے! اپنا کو تے مین دی ہوش اے۔

کیہہ ہویا جے "بکو" بن کے، توں میتھوں تڑفاؤندی رہی سیں۔ میری بھل جوانی دے ساہ، پل پل توں گرماؤندی رہی سیں۔ میں تیں راہ لبھدا پھریا، توں میں مڑ مڑ دھوکے دتے، میں تیں تیری سونہہ دلائی، توں میں ہاواں ہوکے دتے، تے خراک دن تورے کیہڑی ہنیری ہوکٹی دے بوہے چوں ہیں، تیں جھاتی پا کے تکیا، فصلاں کٹے کھیتاں وانگر سنج مسیتی۔

جھلے جیئے والاں دی گنجی، زنگ دی ماری رکڑی کنجی پیراں توں تکاندی ہول دلوں کیلے دی چھل بن گئی سیں، توں پاپاں دے اجراں اتے چیکاں ماردی

ال بن گئی سیں، فیر دی توں مین جان نہ سکیوں، میرا پیار پچھان نہ سکیوں، پر اوہدوں میں تیریاں نظراں دے جالاں وچ کیکر پھسدا نال سنجے دے سمے دیاں سب گلاں گئیاں، سوہنی اوڈھ لے جادن والیاں ہملیاں، لیندیاں چھلاں گئیاں، پر چھلاں تے فیر دی اٹھیاں فیر توں پھڑیاں چالاں پٹھیاں - فیر توں ڈیچھاں سدھراں لٹیاں۔

کوئل بن کے کوکو کردی میرے، پیار دے بیلے آئیوں میریاں لوڑاں اگے شیبوں، میریاں بوہاں تھوں شرمائیوں، فر اک دن جتھی ماردگی تینوں مڑ کے تیرا مکھ نہ تکیا۔ گوشت خور شکاریاں تینوں، مٹھیاں چولاں دا انگھر پھکیا، سماں دیا رت گدرائی، کوئی صورت تینوں راس نہ آئی۔

فیر توں "نورو" بن کے اٹھیوں، فر توں اپنی بانہہ ہلا رہی، تیریاں اکھیاں ڈوہی ہوئیاں، ہیں تینوں پچھوں داج نہ مارسی۔

فر توں "جانوں" بن کے آئیوں، اوہ دی تیرا دھوکا سی اک۔

"نشو" بن کے نچیوں دہیڑے، تیریاں میریاں ہوٹھاں اتے، ہو سکے نہ پیار نبیڑے۔

کیہڑیاں کیہڑیاں روپاں اندر، توں مینوں للکاراں دتیاں، کیہ سن تیریاں اوہ للکاراں، توں مین درد پکاراں دتیاں، جھکڑاں لگے جھلدیاں شاخاں والیاں تیز جھلاراں دتیاں، تینوں میرے احسان نہ سمجھے ہیں، تینوں کیہ کیہ ماراں دتیاں، ہتک مینوں نیڑیوں ہو کے، گوشت خور شکاریاں دے ہتھ، کیلے کھاون والیاں دے مونہہ، تیریاں بانہواں پھڑدے بازو، تیرا لوبھ مٹاون والے، چھن چھن چھن کردے سکے، میرے مونہہ دے ماس نوں۔

چونڈ تروڑ کے خورے کتھے، گئے نیں اجے دی تینوں نجو کرٹیے، خورے کیہے بھلیکھے پئے نیں، میرا پیار پچھان نہ سکیوں، توں میرا دل جان نہ سکیوں، بوہیوں بوہیوں دھکے کھاندی، اج توں آ کے میری ہوئیوں تے میری توں نس گئیوں ایس تھوں پہلاں کیوں نہ موئیوں، سرگی دے تارے دی لو تک، دوہاں تے اج مہندی پئی اے، خورے کیہ کجھ دسدی پئی اے، جا اٹھ ویہلی منجی نوں مل، جیہڑیاں چوڑاں ڈھلیاں نیں اج، جیہڑیاں رسیاں کھلیاں نیں اج، میں تیرے کیہ درد ونڈاواں، جیہڑا جیون ہو کے ہاواں۔

○ ۱۔ مینوں — میں ۲۔ تینوں — توں۔

ریڈیائی ڈرامہ: احمد سلیم

دلاں — دی — چاننی

* کم کرن والے:
- ○ فاطمہ: اک جوان کڑی
- ○ ظفر: اک گبھرو، فاطمہ دا بھرا
- ○ ماں: ظفر تے فاطمہ دی ماں
- ○ چاچا جی: ظفر ہوراں دا چاچا
- ○ سردار: اک گبھرو، ظفر دا مترو
- ○ تے ظفر دا پیو [illegible]

(کمرے وچ پوکر مالا دی واج۔ کدی کدی کسی جنگی توں اگے پچھے کرنے دی واج آندی اے۔ کجھ چر ایہو سلسلہ رہندا اے — فیر بوہا کھلدا اے۔)

ماں: (کوڑ کے) — اس کوٹھے توں اج شیشے وانگ چمکا کے — اج اوکھ کنے ورھیاں پچھوں آ رہیا اے!

فاطمہ: (ہتھ روک کے — سوچاں بھریاں) پنج کو ورھیاں مگروں —!

ماں: ہاں — پنج ورھے — مینوں تے انج جاپدا اے جیوں صدیاں ای لنگھ گئیاں — [illegible]

فاطمہ: (ہوکا مار دیاں ہویاں) ماں اج توں کنی خوش ایں —

ماں: اج دا دن جے کوئی خوشی نہ ہووے تاں فیر کد خوش ہونا اے —

فاطمہ: ظفر ویر اس ویلے گڈی وچ بیٹھا ہووے گا — پر ماں اوہ دے سامنے [illegible] اس نوں وکھی نہ کریں۔

ماں: (ہنجواں نوں روک کے) — [illegible] کس طرح کر سکدی آں؟ [illegible] اوہ آیا ای [illegible] پچھوں۔

فاطمہ: ماں — مینوں تے ویر دی شکل وی یاد نہیں رہی [illegible] ویکھیں ہی تکو ماں — خورے اوہ مینوں پچھان وی سکدا یا نہیں؟

ماں: (کیوں اوہ کوئی ویلا اے جے تینوں بھل جائے [illegible]) تینوں کیویں نہ پچھانے گا — ہر خط وچ تینوں پیار اے اکھاں یاد کردا اے۔

فاطمہ: ہاں — پر ماں، اج توں بڑی خوش ایں — [illegible] گی — [illegible] اے — جے خوشی دے [illegible] دکھاں دا [illegible]

ماں: پتر [illegible] — ایہہ سب کجھ [illegible] دی توں [illegible] اے۔

فاطمہ: توں سچ کہندی ایں ماں — [illegible] ایہہ گلاں ہوندیاں نیں تے اوہ [illegible] نوں [illegible] دیندا۔

ماں: ([illegible]) [illegible] شاماں وا ویلا ہو گیا — ایہہ گلاں تے [illegible] رہ گئیاں [illegible] مکا — تے نہ کھر وچ دیوا دی ایں بالیا — خورے تیل وی اے یا مک گیا۔

فاطمہ: بس ماں — مینوں تے کم توں مکا چھڈیا اے — دیوے دے وچ اج تک [illegible] تیل پوایا اے۔

ماں: فیر چھیتی نال بال دے — کدے راہی راہ نہ بھل جان — سیانے کہندے نیں سورج ڈبن نال دیوا بلنا چاہیدا اے راہی منزلاں تے چھیتی اپڑ جاندے نیں۔

فاطمہ: [illegible] ماں تو دوہے [illegible] وا دیوا بال دیکھے۔

ماں: توں سچ کہندی ایں۔

قفلاں دی بڑی تیز آواز ہوندی اے۔ فاطمہ گنگنا شروع کر
دیندی اے۔ پر ڈھول گنگنا نہیں دیندی اے۔ دوجے کمرے
پچھوں ماں دی واج آوندی اے)

ماں:۔ کڑیئے — ڈبی کتھے رکھی آ؟ مینوں نہیں لبھدی۔

فاطمہ:۔ وے اللہ! تیری تے نظر بہتی کمتی ہو گئی اے — آلے
وچ پئی ماں۔

ماں:۔ (دوجے کمرے وچوں) آخر مل گئی۔

(کمرے وچ آ کے)

(دکھی واج وچ) تیرے پیو دے مرن نال میرے تے ...
دی پہاڑ ٹٹ پیا ... کسی کال شاہ جیہی نے جیون دے دیوے
نوں پھوک مار کے بجھا دتا ہووے — اج تیرا پیو جیوندا ہوندا تے میں
اوقیاں وانگ بہ حقاں ہتھ نہ ماردی — اج مینوں فقیر دی
... ماں اے۔ جے اوہ وی نہ ہوندا خورے میری کی حالت
ہوندی۔ اکھاں دے دیویاں دا تیل تے اجے وی تھوڑا بہت بچے پر
دل دا دیوا دی پوری طراں بجھ جاندا —!

فاطمہ:۔ ماں! فیر تینوں کیہ ہو گیا اے؟ تُوں تے میرا دل وی دکھی کر
دیندی ایں۔ ویر نوں کیویں خوش رکھیں گی۔

ماں:۔ (اسی انداز وچ) تینوں کیہ پتہ دھیئے — میرے سینے وچ
کنے بھانبڑ مچ رہے نیں۔

فاطمہ:۔ (روندیاں ہویاں) ہائے ماں! اج فیر تینوں کیہ ہو گیا —
میں تے سوچیا سی جے ظفر دے آن نال دی خوشی وچ تُوں
اپنے غم بھل گئی ہوویں گی۔

ماں:۔ (اپنے خیالاں وچوں چونک کے، غصہ) — تجھے تُوں اجے
وی رون لگ پئی ایں۔

فاطمہ:۔ ہور کیہ کراں — تُوں جے روون تے لک بدھا اے۔

ماں:۔ نہ رو — فاطمہ نہ رو — سچ مینوں وی کیہ ہو گیا — اوہ
وی اج دے دن نے — پر کیہ کراں پچھلی ویلا بھلیا
نہیں جاندا —!

فاطمہ:۔ تُوں میرے نال اک قول کر ماں!

ماں:۔ کیس گل دا؟

فاطمہ:۔ جے تُوں ہاں کریں، تاں دساں۔ اس گل وچ ساڈے
ساریاں دا سکھ اے۔

ماں:۔ میں پہلاں وی کدی تیری گل موڑی اے — چھیتی گل کر،
ظفر دے آون دا ویلا ہو گیا اے۔

فاطمہ:۔ میں ایہہ چاہندی آں کہ ظفر توں اپنے دکھ چھپائے رکھیں
... اوہنوں ایتھے دا کجھ پتہ نہ سی۔ اوہ دی قدرت نے لیا۔
... کہ ظفر نے تیرے دکھاں نوں ویکھ کے کجھ کر لیا تے فیر
تُوں آپو ای دس۔ اسی کیہ دا ناں لیا کراں گے۔

(ڈسکیاں مارن لگ پیندی اے)

ماں! اسی کس پاسے جوگے نہ رہواں گے۔ دشمن ویری
ساڈے ول انگلاں کر کر ہسن گے۔

ماں:۔ نہ رو — میری دھی نہ رو — ایہہ کے تُوں سچ ہی کیہا اے
ظفر دی حیاتی — ساڈی حیاتی اے۔ پہلاں تیرے پیو نوں
ہو نال دشمناں نے اپنے کلیجے ٹھنڈے کیتے نیں۔ اوہناں
دی تدبیر ... ہو گئی اے۔ جے ظفر دی پیو دے بدلے دا
خیال پیا۔ تے اس دی باہواں کوئی نہیں۔ تیرے پیو دے
مینوں دو امانتاں سنبھال کے رکھن لئی دتیاں سن۔ جے
اوہناں نوں کجھ ہو گیا تے میں کیہ منہ نال تیرے پیو کول
جاواں گی۔

فاطمہ:۔ ہاں ماں! میں وی ایہہ چاہندی آں جے اس نوں کسے گل
دی خبر تک نہ ہووے۔

ماں:۔ چنگا دھیئے — جے میں اپنے دل تے پتھر رکھ سکی — تُوں
چھیتی کر — ہانڈی رڑھی کردی اے۔

(ماں دی قدماں دی بھڑک ... اوہلے ہوندی اے)
فاطمہ جھاڑو نال کمرے نوں جھاڑدی اے تے گنگنا
شروع کر دیندی اے — ہولے ہولے ایہہ واج ...
اُچی ہو جاندی اے)

(وقفہ)

(فاطمہ تے ظفر دے زور نال ہسن دی آواز فیڈ اِن
ہوندی اے)

ظفر:۔ ویکھ فاطمہ! اسی گلاں وچ پئے رہے آں، تے ماں نے ڈبیاں
دے حقے لا دتے نیں۔ کیوں ماں اج کے سٹوپ آتے ...؟

ماں:۔ چنگا — اجے تے دو چار گڑگڑیاں ای لائیاں۔

ظفر:۔ ہن کیہ کراں — میں کوئی دساں شہریاں دی رونق تے نہیں
لکائی — میری تے نکی جیہی ڈھوڈی اے۔ جہیڑی ...
سنگھ کے ... جاندی اے۔

فاطمہ:۔ ویرا — ماں نوں پچھ کے وتاں دا پتہ سی، بکاں دے —
پچھے لگی تاں اللہ جانے کیہ کیہ سجا کے رکھیا۔

ظفر:۔ سچ ماں — فاطمہ نوں تے روز کھل وندی ایں۔ چنگا ہویا جے
میرا حصہ توں بچا رکھیا۔ نہیں تے ایہہ ہی ہضم کر جاندی۔

فاطمہ:۔ ویکھیا ماں — ہن اسیں بھی ہو گئے آں۔

ماں:۔ (ہسدیاں) توں وی جھلی ہی رہی۔ جیہڑے کیہ ہویا جے مینوں
ہی کہہ دیا۔

ظفر:۔ (ہنس کے ...) ہاں ماں — ویکھ نہ ہلیاں وانگ تیری
کرکے نہ کھاندی — تے اہنوں کیوں حقہ لگا۔

فاطمہ:۔ رہن دے جی — ایہہ گل اے — کنے چاواں نال ہر چیز جوڑ رکھی
اے تے ہن اسی ہی ہو گئے آں۔

ظفر:۔ سچ!!

فاطمہ:۔ نہیں جی جھوٹ اے، میرا کوڑ اے۔

ظفر:۔ میری گل دا بہت ... اے۔

فاطمہ:۔ ہاں جی — ہن مطلب پورا ہو گیا تے اسیں چنگے ہو گئے۔

ظفر:۔ نہیں سچ — کیوں ماں میں کوڑ مارا۔

ماں:۔ (ہسدیاں) تیریاں اوہو عادتاں رہیاں، ... ساں جے
ہن تُوں بدل گیا ہوویں گا۔

ظفر:۔ ماں — ہن وت توں نہ رہن تے آل پچھ گئی سی تے ہن
اج لگا اے جیویں اوہ ساری آل انہے گئی اے۔

فاطمہ:۔ ویکھ ویرا — اج ماں کنی خوش اے — تیری توں کم کراں کے
تے مار رتا۔

ظفر:۔ ماں خوش اے — چنگا ہویا — جے تُوں یاد کرا دتا سی میں
تے گلاں گلاں وچ بھل وی گیا ساں — ماں سچ دس
جس ویلے میں ورہیاں ... تیری اکھاں نوں اتھرو
کیوں ڈھکی لسنا — کے فیر مینوں چارہ کر دیاں تیریاں چیکاں
کیوں نکل پئیاں سن — ماں — آخر ایہہ کیوں!!

ماں:۔ (جھجکدیاں) اینج ای — تُوں جو چر گھروں آیا ایں۔

ظفر:۔ نہیں ماں — گل کجھ ہور سی۔

فاطمہ:۔ میں دساں!

ظفر:۔ ہاں — تُوں یاد دس — ماں تے کنا ...

فاطمہ:۔ اوہ اتھرو خوشی دے اسن تے چیکاں خوشی دا ہتا ہوندا سی
کیوں ماں ٹھیک اے۔

ماں:۔ ہاں ایہہ سچ کہندی اے۔

ظفر:۔ (ہسدیاں ہویاں) مینوں سوانیاں دی گلاں اجے تیکر سمجھ
نہیں آیاں۔

فاطمہ:۔ چھڈو اس قصے نوں۔ شہر دی کوئی گل سناؤ۔

ماں:۔ چھوڑ نی کڑیئے — اس نوں کجھ کھان پین دی لین دے
فیر سنیں وی۔

ظفر:۔ سچ اے ماں — اج مینوں ڈاڈھی بھکھ لگی اے۔

ماں:۔ فاطمہ! بھانڈے ایدھر کر — میں سالن پا دیواں۔
(بھانڈے ... دی واج — پر ...)

ماں:۔ ہائیں — میں ایہہ تُوں کیہ کردا ایں ...۔

ظفر:۔ کیوں ماں — میں ایویں وی ... سی۔

فاطمہ:۔ ایہہ ہور کون کھائے گا۔

ظفر:۔ توں — ہور کون — گھر دی بلی۔

فاطمہ:۔ (ذرا چڑھ کے) ویکھیا ای ماں۔

ماں:۔ (ہسدیاں ہویاں) تُوں وی جھلی ایں — چل پا کے بستریاں
دا بندوبست کر — ایہہ وچارہ وی تھکیا ہووے گا —
تُوں ظفر ذرا تے ہتھ دھو لے۔

ظفر:- نہیں ماں — بس — میں اکلے چلاں ۔ اوتھے پالیا جائے گا کہ
بچیاں وچ لگے ہوئے گلاں کراں گے۔
ماں:- چنگا — میں وی بھانڈے ٹھنڈے کر کے آندی آں۔
(وقفہ)
ظفر:- ماں! اج دی رات میں کناں خوش آں — پردیس وچ
رہ کے اینج آزادی نہیں ملی سی — گڈی وچ دی تے
راتاں وچ بالکل نہیں سو سکیا۔
ماں:- چنگا ظفر! ایہہ گھر ہوندا اے — تیرہ چار ورھیاں تے دی پڑھ
چلے تے گھر اس نوں فیر وی نہیں بھلدا۔
فاطمہ:- ہاں میں تے اس گھر توں تنگ آ گئی آں۔
ظفر:- (ہسدیاں) بس فکر نہ کر — میں تیتھے لئی بنگلہ بناواں
گا، جتھے توں تے ماں تے — تے — پر ماں ایہہ گھر وی
تے چنگا ای کھوٹ نہیں سی۔ پر جس ویلے رونق نظر نہیں آئندی
ماں:- رونق — رونقاں تیرا مرن نے تاپیاں نال ہوندیاں —
ساڈی تے پوری رونق قدرت نے لے لئی اے۔
فاطمہ:- ہے ابا اج ہوندے تاں تمہیں کنی رونق ہوندی۔
ظفر:- ہاں فاطمہ — مینوں وی اج ای معلوم ہویا سی۔ جس ویلے
میں آیاں ماں — جے اج ابا ہوندے ۔۔۔
ماں:- (گل نوں ٹوکدیاں) نصیباں دے ہیر پھیر نیں ظفر۔
فاطمہ:- ویرا — پالا بہتا لگدا اے — تے میں کسے جیسے وچ
ٹوٹے پا لیاواں۔
ظفر:- نہیں میں تاں سوناں جا لگیاں — لیپ وچ بہتیاں سار
مینوں نیند آ رہی اے۔
ماں:- مینوں تے گلاں گلاں وچ یاد ای نہیں رہیا — توں
سوں جا پتر لال — ویلے دا تھکا ہویا ایں۔
فاطمہ:- سچ ماں — ہن اسی وی سونے ہیں — دیکھ کنی رات ہو گئی اے
ظفر:- (نیند وچ ڈبی واج وچ) آؤ سارے سو جاؤ — فیر فیر
گلاں کراں گے — ہولے ہولے دا مینوں وی نیند آئی اے۔

(ہولی ہولی گھنگ کے خراٹیاں دی واج آندی اے)
فاطمہ:- (ہولی جیہی) ماں خیال رکھ — اپنے دکھاں نوں دبا دے
چھیڑاں نوں سی دے۔
ماں:- میں کوشش تے بہتیری کیتی اے — پر جدوں اس نوں ویکھیا تے
مینوں تیرے پیو دا جوانی دا ویلا یاد آ گیا — ایہو جیہی جوانی —
بالکل اسی طراں دا منہ متھا — ایہو جیہی گلی بات — میں کوشش
تے کیتی پر میری اکھاں نے میرا ساتھ نہ دتا۔
فاطمہ:- اوس ایہ کیا ئے سی — پر چنگا ہویا ہے میں ٹال دتا۔
ماں:- ویکھ — جدوں تیرے پیو دی اوہ حالت مینوں یاد آندی اے
کہ لیٹے ہوئے جھٹ پٹ لگ پیندے نیں — جد تک مر ورہے
دا ایہو میں اپنی اکھاں نال نہ ویکھیاں — ایہہ اگ کسے طراں
بجھ نہیں سکدی۔
فاطمہ:- (عاجزی نال) ماں — توں ایہہ اس گھر دی اجاڑ تے
گئی ہوئی ایں۔
ماں:- جس دے دل دا ٹکا مک جائے — جس دے گھر دا باغ
اجڑ جائے — اوہ ساری دنیا نوں اجڑیا ویکھنا چاہندا اے
جنہاں نوں ویکھیا ہویا ضرور کدی نہیں ہرا ہوندا۔
فاطمہ:- (عاجزی دے رو پڑنے انداز وچ) ماں — میں تیرے دکھاں
نوں ہر طراں بھلاؤن دی کوشش کیتی اے — پر تیرے بہت
جڑ ہوئے — تیریاں ایہہ گلاں ماں تیرے چہرے تے مرہم نہیں
بن سکیاں — اینہاں نوں تیرے بہت جیتے وی کھل چکے
گئے — جیہنے کسے دی پیڑ نہ سکن گے — توں ایہہ گلاں کر کے
جیون دی گھپ ہنیرے وچ سٹ کے پتہ نہیں کدھر ٹر جاندی
ایں — مینوں کوئی راہ نہیں دسدا — ماں میں چاہندی
آں ہنیرا ہٹ کے روشنی آ جائے — پر توں ہنیرے نوں پھڑ
پھڑ لیاندی ایں — ماں — خدا دے واسطے وچ آ جا نہیں
پرچھاویں ویکھ جیندی اے — ساریاں گلاں پوری ہو جاویں
ماں:- کی ویکھ — جد میری سوچ گوراں وچ مڑ جاسی۔

ظفر:- فیر کراں — تیرے جانے مینوں وسو کلی اے — توں تیرا
تے بہتا زمانہ ویکھیا اے — پر اس ویلے دی دہائی ایہہ کہ
کہ کر دیری ساڈے چار کتب جیہناں نال اسی تھوڑا بہت
ادھاری مار سکدے آں، اوہ وی کھوہ لیندے — فیر جتھے کتھے
پچھیاں نوں ماں مشکل نہیں ہوندا ماں — کوئی وی مشکل نہیں
ماں:- (ڈسکیاں مارن لگ پیندی اے) بس کر — میرے یتیم دل
ساڈی قسمت وچ ایہو لکھیا سی — ہن میں اپنے بچیاں نوں
سی ماں گی — دل دی خواہشاں نوں تہاڈیاں جیہیاں تے نہیں
لیاواں گی — میں اپنی خوشیاں اپنے لیکھاں دے مطابق ویکھ
لیاں — ہن تہاڈیاں خوشیاں ویکھاں گی۔
(ہولی ہولی ڈسکیاں دی واج فیڈ آؤٹ ہو جاندی اے)
ظفر:- (اچی واج وچ) ماں — ماں — فاطمہ — فاطمہ
فاطمہ:- (دوروں توں) کیوں — کیہ گل اے ویرا
ظفر:- ماں کتھے اے فاطمہ؟
فاطمہ:- ویرے توں، توں اناں گھبرایا کیوں ایں۔
ظفر:- ماں کتھے اے؟
فاطمہ:- اوہ تے گوانڈھیاں دے گھر گئی اے۔
ظفر:- تساں میرے توں گل لکا کے کوئی غلطی کیتی اے۔
فاطمہ:- کیہڑی گل؟
ظفر:- تینوں وی پتہ سی — پر توں وی نہیں دسیا۔
فاطمہ:- ویرا — سمجھ آن دیا — سدھی گل کر۔
ظفر:- رہن دے اج تاں کیہ قصہ ہویا سی۔
فاطمہ:- (کجھ چھپاندیاں ہویاں) کیہ وی تاں نہیں۔
ظفر:- نہیں سی — پر تساں اپنے ولوں تے ساری گل نوں
گول مول کیتا رکھیا۔
فاطمہ:- ایہناں گلاں نوں تینوں سدھی گل سنا دتی سی۔
ظفر:- نہیں فاطمہ! مینوں کجھ شک ہو گیا سی — پر اج اس شک
دے ہنیرے نوں یقین دی چاننی لگ گئی اے۔
فاطمہ:- کیس دسیا؟

ظفر:- میں اج جس ویلے اپنے کمرے وچ جا رہیا سی تے راہ
وچ مینوں ادھر جاندا چاچا ہوری مل گیا — ڈانگری دے
سہارے ہولی ہولی چلیا — گلاں گلاں وچ جاہ لیندا جا رہیا
سی — مینوں دوروں کجھ شک ہو گیا جس ویلے میں کول
اپڑیا تے میرا شک یقین وچ بدل گیا — میں چاچا ہوراں نوں سلام کیتا
ظفر:- چاچا سلام۔
چاچا جی:- کون ایں بھتیجی جوانا۔
ظفر:- اپنے بھتیجے نوں اینج چھیتی بھل گئے او۔
چاچا جی:- بیٹھ جا — نظر کنی ہو گئی اے — اوئے ظفر! توں
تے ہن گبھرو ہو گیا ایں — جیوندا رہ جوانا۔
ظفر:- چاچا سناؤ تہاڈا کیہ حال اے۔
چاچا جی:- کاکا — ساڈا حال تے توں ویکھ ہی رہیا ایں — جیہناں دا
سامنے ویکھ کے ڈھیرے سال تے — ہن زمین نوں ویکھن شروع
کر دتا اے — توں سنا کد آیا ایں۔
ظفر:- بس چاچا — چار پنج دیہاڑے ہوئے۔
چاچا جی:- سنا کیہڑی کیہڑی حقاں دی سیل کیتی اے۔
ظفر:- چاچا — ایہیاں کیہ نیں — پردیس دے دھکے نیں۔
چاچا جی:- ہچھا — فلانیاں دا کیہ حال اے۔
ظفر:- اوہ تھاں کیہ نیں — چاچا — موتاں ہی موتاں نیں — جیہڑے
بم چلیا — اسرائیل نے اپنا جیہڑا کٹھا کرنا شروع کر دتا۔ دھڑا
دھڑ اللہ والیاں کول روٹیاں کھل ویکھو۔
چاچا جی:- (سہدیاں ہویاں) کدھرے موت ڈیرے جا لیندی اے تے
کدھرے کوئی موت نوں اڈیکدے نیں — پر اوہ بھل
کے پھیرا نہیں پاندی۔
ظفر:- (ہسدیاں) ہاں چاچا — گل ٹھیک آکھدے او — لاٹری
اک دوجے دی موت لئی آدمی خریدے جاندے نیں۔
چاچا جی:- تے ایہہ یہودیاں دی موت دا سبب بنن والے دی اپنی
موت دا سامان خود ہی لیائے نیں۔
ظفر:- ایہہ تے ہونا اے — پر سناؤ — اج جہ میرا پیو

بیٹا ہوندا تے تینوں اِنج ٹُردے نال ویکھ کے مینوں کِنی خوشی
ہوندی۔ سچ تینوں ویکھ کے مینوں اپنا ابا یاد آگیا۔
چاچا جی:- ہاں منڈیا۔ اجے اوہدے مرن دا ویلا نہیں سی
پر ویریاں نے اوس نوں مرن تے مجبور کر دتا۔
ظفر:- (حیرانی نال) کیہ مطلب؟
چاچا جی:- تیری ماں نے تینوں کجھ نہیں دسیا؟
ظفر:- نہیں —— اوہناں تے ایہی ساری گل کیتی کہ کسے جانگلی
جانور نے حملہ کر دتا۔
چاچا جی:- اوہناں تیرے توں گل لکائی اے۔ ایہہ تے چنگا ای کیتا
کیوں جے توں آپا دی ڈھیر منتاں پچھوں ——
ظفر:- (منتاں کردیاں) اخیر گل کیہ اے تسی چا دسو۔
چاچا جی:- پُترا! توں جوان ایں۔ جوانی دا لہو چھیتی ابال کھاندا اے
میں تینوں اصلیت دساں۔ پر جے ایہہ وعدہ کریں کہ
جوش نہیں کھاویں گا۔
ظفر:- ہاں چاچا! —— تسی دسو۔
چاچا جی:- جو میں تینوں دسن لگاں، اوہ گل توں لوکاں نوں علم اے؟
ایہہ وی میں نہیں آکھ سکدا جے تیرے گھر والیاں نوں پتا
اس گل دا پتہ سی یا نہیں —— توں سردار نوں تے جاندا ایں؟
ظفر:- چنگی طرح —— میں تے فاطمہ اس دے منڈے تے کڑیاں
نال کھیڈ کھیڈ وڈے ہوئے آں۔
چاچا جی:- ہاں اوہو سردار —— تیرے پیو دا اصل قاتل اوہ
سردار اے۔
ظفر:- (حیرانی نال) چاچا —— ایہہ میں نہیں مندا۔
چاچا جی:- ایہہ گل تے منن والی نہیں۔ پر منّنا پیندا اے۔ سردار
دا وڈا پتر بڑا بدمعاش سی تے چھوٹے کُڑیاں دے
کولوں لنگدے وچھے دی کُڑی نوں چھیڑ بیٹھا۔ [illegible]
رنجیا دا پورا سپ اے۔ اس دی دھی نہ ہیر نال
[illegible]

تیری رات وچ قتل کر دتا —— کسی سروائے اگے
تیرے پیو دا ناں چا لیتا۔ تے اوہ اس تاک وچ سی ——
اک دیہاڑے تیرے پیو نوں موت لشکرے لگی تیرے
ویلے جنگل وچوں لنگھ رہیا سی جے سردار نے پچھوں
وار کر دتا —— سردار اپنے ولوں اس دا پورا قصہ کر دتا
سی۔ پر تیرے پیو نے ڈنڈیاں پھڑیاں گھر آن دم دتا۔
ظفر:- بچا وچوں ایہہ قصہ سو۔
چاچا جی:- ہاں —— پر توں ہن غصے وچ آکے کوئی الٹا کم نہ کر
چھڈیں۔

(دتا کون وقفہ)

ظفر:- سن فاطمہ! ایہہ ہی وڈی گل میرے توں لکائی رکھی۔
فاطمہ:- ویر جی —— جے اس طراں نہ کیتا جاندا تے گزارہ نہیں سی
چاچے جی نے ساری کہانی سچ کہی اے —— ماں دی بڑی
چاہ دسدی ہا اے۔
ظفر:- ٹھیک اے —— سینے وچ اینہا زور اے جے میں
سردار توں جیہے وساں نوں سنبھال لواں۔
فاطمہ:- ویر میرے —— اصل بھید تے جے میں دساں کہ ہو سکدا
اے تُسی کیسی جنگ چھیڑو۔
ظفر:- چھیتی کر فاطمہ —— میرا لہو ابل رہیا اے۔
فاطمہ:- جس دیہاڑے ابا نال ایہہ قصہ ہویا سی، اوہدی توں میرا
کمی اکو چھوکری رہی سی۔ ابا سویرے سویرے ای شہر
کسے کم لئی ٹر گئے۔ شاماں ویلے ماں ایہہ نوں اڈیک
اڈیک کے بوہاری دے گھر تینوں خط لکھواں نوں ٹرگئی
تے میں گھر اکلی رہ گئی —— اپنے وچ ——

(بوہا زور نال کھلدا اے —— فاطمہ چھیتی دی واج)

فاطمہ:- (چھیتی ہوئے) ابا —— ابا ایہہ تہانوں کیہ ہویا؟
ابا:- (کراہندی واج وچ) ہونی نہ کر وجھیا اے [illegible]

فاطمہ:- (روندیاں ہویاں) پچھاڑی دے گھر گئی اے۔ دو بلیندی آں۔
ابا:- (اوکھے اوکھے ساہ لیندے ہوئے) چھیڑو دھیئے —— ہن ویلا نہیں رہیا۔
فاطمہ:- (روندیاں) ہائے ابا تہانوں کیہ ہو گیا۔
ابا:- میری بچی —— جدوں —— جو ہونا سی ہو گیا —— ویلا تھوڑا
اے —— توں میری گل سن۔
فاطمہ:- ابا جیؤ —— دن دوپچھے پچھے دیاں —— تاں ولے دیاں دی
دعواں۔
ابا:- فاطمہ —— کجھ گھڑیاں دی پلیا رہی —— پچھاں توں پچھوں
دھوندی رہیں —— سنا جو میں کہنا آں۔
فاطمہ:- ابا —— دسو۔
ابا:- میری دھیے —— ایہہ حال سردار دے وڈے پتر دی نشانی
(ڈھیٹ کا دسدا ہے) [illegible] —— سردار
سردار دے پتر دا [illegible] —— پر توں
کسی دے [illegible] تے میرے تے وار کر دتا۔ اوہ ظالم —— تیرے
پتر نوں تے قتل کرنے والا دسدا سی —— ظالماں —— میں
تینوں اپنا پارہ کجھ دتا سال —— پر میری گل
تے اینوں نہ کہیا ——

(فاطمہ روندی اے)

ابا:- میری پیاری دھیے —— جو ہونا سی ہو گیا —— میں
ماں نوں نہیں اڈیک سکدا —— آہ —— میں گھر دی خوشیاں نہ
ویکھ سکیا —— پر بھلیا ہی کو نوں ظفر نوں لکا کے رکھنا ——
اس نوں اس بھید دا علم ہو گیا تے ہو سکدا اے ایہہ گھر وی
جائے —— جے کر اوہنوں معلوم ہو وی گیا —— تے میرے دلوں
اکھیں —— اگے جے دل کھوہن پیو —— تے بدلہ لیونا ہووے ——
جے سردار [illegible] مر جائے —— وچھڑے ماں دا سہارا بنیں
—— [illegible] —— [illegible]
[illegible]
خاموش [illegible] —— ابا [illegible]
فاطمہ:- بس ویر —— ایہہ ساری [illegible] سی —— جس دی [illegible]

توں کیہا —— تے گھنے دی فریاد کردی آں۔
ظفر:- (ربھڑی آواز) ابا —— تسی چنتا نہ کرو —— میں بدلہ ضرور
لواں گا —— فاطمہ میں ہن صبر نہیں کر سکدا —— میرا خون
ابال کھا گیا اے —— فاطمہ میں ضرور بدلہ لواں گا ——

(باہر چلا جاندا اے)

فاطمہ:- ظفر —— ظفر ویر ——

(ایہہ واج فضا وچ گم ہو جاندی اے)

(آہندی نال درخت کتھے دی واج —— کجھ ڈھول گھروں
نیڑے آندی دی واج —— نالے اِک سردارے دی چیکاں
دی واج آندی اے)

سردار:- بچاؤ —— بچاؤ —— ہائے میں مر گیا۔
ظفر:- (دوجا توں) ظالماں —— میں آ گیا۔

(ٹکا چھیڑ وقفہ —— جس وچ سردار ہوندی واج آندی
رہندی اے)

ظفر:- (ٹھیڈے وار) کون —— سردار چاچا۔
سردار:- ہاں پتر میں —— ذرا ٹھہریں چکیں —— ہائے میں مر گیا
—— میری ماں!
ظفر:- (قہقہہ لاکے) سردارے چاچا —— خدا دی لاٹھی وچ آواز
نہیں —— پر جد پیندی اے تے بہت قاعدے نال۔
سردار:- ظفر بچے —— مینوں کڈھ —— ہائے نی میری ماں۔
ظفر:- چاچا —— ایہہ توں نہیں ہویا۔ پر ہن مرنا ای اے —— میرا پیو
اوں مارن ویلے تینوں ماں یاد نہیں سی آئی —— میں اج اس
پیو دا بدلہ لواں گا جیہڑا بیٹے [illegible] کدی دی تیرے
ہتھوں [illegible] خیال نہیں رکھیا —— [illegible] دا اج ای آکھدے
ہتھ وچ [illegible] اے جس پتر تیرے توں ودھ سی —— پر
لوکاں نے کہیا تے توں [illegible] سمجھ کے میرے پیو نوں مکا دتا
—— چاچا ایہہ ای دنیا دا دستور اے۔
سردار:- (کراہندیاں ہویاں) او ظالما —— [illegible] —— [illegible]
نال میری [illegible] —— [illegible] نال اپنے جتن رہنگے۔

ظفر چھیتی کر — جانے۔

ظفر۔ چھیتی تے نہیں — پر میتوں تیارتا کے ماراں گا — اپنا اوہ دیتا اے — میتوں د کوئی ویکھ وی نہیں سکدا۔ تیرے دشمن ایتھے ای خراب ہووے گی۔

سردار۔ (ڈِیا ہویا جیکیا اے) ظفر — ظفر —

(جھٹ گرونڈ وچوں ظفر دے پیو دی واج آندی اے)

نہ ڈر میرے ویر — فیر جو ہونا سی ہو گیا — میں تیری ماں نوں نہیں اوڈیک سکدا — آہ — میں گھر دیاں خوشیاں نہ ویکھ سکیا — پر ... کل نوں ظفر نوں دنا کے رکھنا — ایس ... بھید دا علم ہو گیا تے ہو سکدا اے ایہہ گھر ... جے کر ایہنوں معلوم ہو گئی تے جیندا ولوں کھویں۔ کیہ دل لکھ لوے — تے بدلہ لے ہو جیا وے کر۔ سردار جیہیاں تے مر جانے — ویکھیں ماں دا سہارا چھپ — ایس ویکھیں ایہہ گل یاد رکھیں۔ گھر اجڑن توں توں ای بچیا اے —!

ظفر۔ (منہ چھپی واج وچ) سردارا چاچا — !

سردار۔ ظفر — ہائے میں ... اللہ ... ۔

ظفر۔ چاچا اپنی جان نوں ذرا سنبھالیں — میں چھیتی چکداں۔ (اک وری سردار دی زور نال چیک نکل جاندی اے)

سردار۔ ظفر —!

ظفر۔ بس چاچا — ٹھہر میں توہنوں چک کے گھر لے جاواں۔

سردار۔ (حیرانی نال) کیہ تیرے میرے نال مشکریاں کر رہیا ایں۔

ظفر۔ ہاں چاچا — اپنے نال ای مذاق وکھڑا کیتا جاندا اے — پرتے کا اسہنے ویں — تیرا چاچا زخم اینا وڈا تاں نہیں چھیتی ٹھیک ہو جائے گا — چھیتی چلا پھرن دے قابل ہو جائیں گا۔ چاچا فکر نہ کر — !

سردار۔ ساڈا تیرا بھلا کرے — ظفر — میں تیرے پیو دا گنہگار آں۔ خدا میرے گناہ معاف کرے۔ اللہ میرے گناہ معاف کرے

(ہوٹے ہوٹے واج فیڈ آؤٹ ہو جاندی اے)

(بوہے کھڑکاون دی واج)

ظفر۔ کون اے بھائی۔

سردار۔ ظفر — میں سردار آں۔

ظفر۔ آ چاچا — اندر لنگھ آ۔

سردار۔ میری بھین کتھے اے؟

ظفر۔ (اچی واج وچ) ماں — ماں!

سردار۔ میں اج ٹھیک ہو گیا آں — میرے پیر تیرے ہاڑے کھروں لٹ دیں۔

(ذرا دور توں) آئی (ویہڑے آکے ڈسکیاں لگ پیندی اے)

سردار۔ بھین — میں تیرا گنہگار آں — میتوں معاف کر دے میں تے دل تے اک بوجھ سی — جے توں معاف نہ کیتا تے ایکے کھوہ وچ گڈ دیاں گا — بھین میتوں معاف کر دے۔

ماں۔ (جواب نہیں دیندی — پر روندی اے)

ظفر۔ ماں — سردار چاچے نوں بخش دے — جو ہونا سی اوہ تاں ہو گیا۔

ماں۔ ہاں ماں — بخش دے — معاف کر دے — تا دی روح نوں کجھ چین مل جائے۔

سردار۔ بھین — ہونہوں نہیں بولدی — میں اپنی پگ پیراں وچ رکھداں — جے میری پگ دی لاج رکھ لئی — جے سمجھدا مینوں توں معاف کر دتا۔

ظفر۔ (بھرائی واج وچ) ماں دا دل چاچا تہاڈے ولوں صاف ہو گیا۔

سردار۔ بھین — اسی دیہاڑے جے ظفر میتوں مار دیندا تے کوئی وی نہ بچا سکدا — ایہہ اپنے پیو دا بدلہ آسانی نال لے سکدا سی — پر بھین اس میتوں حیاتی دے کے مار دتا۔

ماں۔ (روندیاں ہویاں) ظفر وی تہاڈا اپنا اے — پتر چاچے تے کدی جھڑک سکدے نیں!

سردار۔ بھین میں اج دن توں تاں ای اٹھاں گا جے میری منی جائے گا

سردار۔ میں ظفر نوں منگن آیا آں تے اپنی دھی زینت نوں

شمیم رحمت خان
ستویں جماعت

* بالاں لئی ادب بارے *

بادشاہ دے گاہکے

بھلے ویلیاں دی گل اے جدوں بادشاہ اپنی رعایا دا حال ویکھن لئی رات نوں شہر وچ پھر ٹر کے ویکھدے ہوندے سن۔ اک رات سلطان محمود غزنوی نے چوراں والا بھیس وٹایا تے محلوں باہر نکل پیا۔ دستوں تھوڑی جیہی دور ای گیا ہونا کہ اوہنا دا چوراں نال پیا۔ کیہ ویکھدا اے پنج اوہ تھوڑی رات نوں لٹ مار کرن دی گل گلکتہ کر رہے بیٹھے نیں۔ اوہنے سلام دعا مگروں تے اوہناں کول جا کھلوتا۔ اوہ پچھن لگے پنج بھائی ہیاں! توں کون ایں؟ بادشاہ نے آکھیا وسنیک کون ہاں؟ اوہ کہن لگے "اسی کاہدے آں؟" بادشاہ نے کہیا میں وی تہاڈے وچوں اک آں۔ چوراں نے کہیا اگر گھر دا کاہدا — چلو کٹھے ای کھٹے چل کے سنھ لاؤندے آں۔

مگر اوہ آکھن لگے ایہدے توں پہلاں کہ اسی اگیرے ٹرئیے کیوں نہ اسی اک دوجے توں پچھ لئیے بئی کیہ وچ کیہ گن ویں۔ جیہڑے وچ ودھ گن ہون اوہ ساڈا سردار!

پہلا آکھن لگا: "میں کتے دے بھونکن دی بولی سمجھدا آں —!"

دوجا آکھن لگا: "میں اک جھٹکے دے نال رسا اچی تھاں اتے کوٹھے اتے سٹ سکدا آں"

تیجا آکھن لگا "میرے ہتھاں وچ اینی طاقت اے بئی کندھ دی کندھ پاڑ کری ہور تے مگھوں جوڑ دیں اوہنوں مجھ سکدا آں —!"

چوتھا آکھن لگا "میں سنگھ کے دس دینا آں بئی ایتھے مال اے یاں نہیں"

پنجواں آکھن لگا "میں جے کسے نوں ہنیرے گھپ وچ ویکھ لواں تاں دن ویلے وی دس سکدا آں بئی ایہہ بندہ اوہا جیا اے"

ہن بادشاہ دی واری سی اوہ آکھن لگا — جے میں اپنی داڑھی ہلا دیاں تاں جیہنے پھانسی لگنا ہووے اوہ بچ سکدا اے"

سبھ چور آکھن لگے بئی "اسی سمجھدے توں گرو ہے آں — اتے توں اپنی داڑھی ہلا کے ساہنوں بچا سکدا ایں۔ ایسے لئی اج توں اسی اپنا سردار منیندے آں"

بادشاہ نوں سردار منیر کے اوہ اگاہاں ٹر پئے۔ اوس رات اوہناں بادشاہ دے محل وچ سنھ لاؤنی سی۔ جد محل دیاں کندھاں کتھے اپڑے تاں اک کتا بھونکن لگ پیا۔ اک نے پچھیا —— ایہہ کیہ آکھدا اے؟

"آکھدا اے بئی تسیں نال بادشاہ دے ہو" کتیاں دی بولی سمجھن والے نے جواب دتا۔ دوجا کوئی نظر مار رہا اے۔ ایہہ کیویں ہو سکدا اے؟ اک نے کہیا۔

"دس منٹاں والے نے اک گھڑی لیتے ہٹیا تے سب چور اک کوٹھے تے چڑھ گئے۔

"دس بھئی ایتھے مال اے یاں نہیں؟" اوہناں مال سنگھن والے نوں پچھیا۔

"ایتھے تاں کجھ نہیں ــ ایہہ تاں کسے لنگھی دا گھر جاپدا اے" اوہنے ایدھروں اودھروں سنگھ کے دسیا۔ "نہ ایتھے سونا اے نہ چاندی۔ ٹر چلئے ہور ہٹاں ویکھنیاں آں"

اوہ کوٹھیو کوٹھے محل تائیں اپڑ گئے۔ اوہناں فیر پچھیا کہ ایتھے وی کجھ مال اے یا نہیں؟ "ایتھے بڑا ڈھیر ایس کمرے وچ بادشاہ دا خزانہ اے" ۔ کنڈھے ہٹاں والا بولیا۔ دسیا اتے اوہنے کندھ بھن چھڈی۔ کی ویکھدے نیں اوتھے سونے چاندی دے ڈھیراں دے ڈھیر پئے سن۔ اوہناں بیڑاں بھریاں تے بے کے ٹر پئے ہٹاں تے کھڑے ہو کے حصے ونڈنے تے اپنی راہ پئے۔ بادشاہ نے وی اپنا حصہ لیا تے محل نوں پرت پیا۔ جاندا جاندا اک کم کر گیا کہ سارے چوراں دے ناں ٹھکانے پچھ لئے۔

دوجے دیہاڑے سارے شہر وچ ہاہاکار ہو گئی۔ بادشاہ جیب چھپ اپنے دربار وچ گیا۔ اپنے وزیر نوں آکھن لگا کہ چھیتی نال سپاہی لے کے فلاں فلاں ہٹاں تے اودھروں فلاں فلاں بندے نوں پھڑ کے قاضی اگے پیش کر۔

وزیر دسے ہوئے ہٹاں تے گیا تے اوہناں چوراں نوں پھڑ لیا۔ چوراں چوری منّ لئی۔ اوہناں دی بابت قاضی نے اک اک دی گل سن کے اوہناں نوں پھانسی دا حکم دے دتا۔ اوہناں وچوں اک چور جیہڑا کھپ وچ بیٹھے نوں ویکھ کے آکھن لگا۔ "داڑھی ہلاون دا ویلا آ گیا اے"

اوہدی ایہہ گل سن کے بادشاہ نوں ہاسا آ گیا۔ اوہنے داڑھی ہلائی تے جلاد چوراں نوں چھڈ کے پچھے ہٹ گئے۔ اوہناں نوں آکھن لگا ـــ "کیوں پترو! میری داڑھی تہانوں بچا لیا یاں نہیں ـــ" فیر بادشاہ نے اوہناں دی دعوت کیتی اتے اوہناں نوں سمجھایا کہ چوری کرنا چنگی گل نہیں۔ جیہڑی اوہ من گئے تے اگے نوں چوری کرن توں کناں نوں ہتھ لایا ـــ !!!

بقیہ

ایہہ ناولٹ ہر پنجابی ادب تے خاص کر پاک پنجابی ادب وچ اک سنگِ میل دی حیثیت رکھدا۔ اپنے معیار تے سوادی چیز پیش کرنا صرف دا کم اے۔ ایس دی حیثیت نہ صرف زندگی دے وانگوں اک جھلک ایس ناولٹ وچ کمال دے طریقے نال دکھائی گئی اے۔

ناولٹ توں اڈ محمد آصف خان پنجابی زبان دے ناولاں ادبی مثال اے۔ ایس دی اک حیثیت اے۔ ادارہ "پنجابی ادب" نوں مبارکباد!

رب سادے "پنجابی ادب" نوں چشم بد دور رکھے ـــ !!!

بُجھو تاں!

محمد رفیق

ساہیوال

پچھلے پرچے دیاں بجھارتاں دے جواب کسے دے وی صحیح نہیں نکلے۔ محمد رفیق ہوراں اک غلطی کیتی اے۔ صحیح جواب ایہہ سن: (۱) چلم (۲) قلم (۳) جھونٹا (۴) بجاڑی (۵) تارے (۶) چنّ (۷) خربوزہ (۸) تلوار۔ اوہناں نوں انعام گھل دتا گیا اے۔ اوہناں وی کجھ بجھارتاں گھلیاں نیں۔ تسیں اپنے جواب گھل کے تہاڈوں انعام لے سکدے او۔ اپنے سکول دا ناں تے جماعت اپنے ناں نال ضرور لکھ کے گھلو ـــ (ادارہ)

(۱) اینی کو درانی،
سارے شہر وچھانی!

(۲) اینی کو کُرکُنی،
لے پراندا ترگئی!

(۳) سیڑھی کجھ ڈھٹے موتی
وشمنیاں وخمدیاں جڑ گئے
میں رہی کھلوتی!

(۴) تو چل میں آیا!

(۵) اینی کو کُڑی،
موتیاں نال جڑی!

ٹپے

چاننہ

کھوہ وچ پوڑی،
سس میری کوڑی،

سوہرا میرا مٹھا،
لائی پیو ڈِٹھا

لائی پیو دیاں کرتاں آئیاں
بھاگ میری نہ آئی

بھاگ میری دا گھٹا مٹھا،
منگ چوہیں لائی۔

نہ لائی میں نہ لائی،
لا گیا وِچھائی!

تیرے پیکیاں دا نائی،
تیرے سوہریاں دا نائی!

میں نوں اج خبر آئی،
اک ہویا

پنجابی دے ہونہار ، پائیدار کلاکاراں دی

اجوکی کہانی

وچ

دی پنجابی کہانی دی اک سجری چون —

ترتیب دین والے

(۱) محمد آصف خان (۲) محمد عظیم بھٹی (۳) شہباز ملک

مجموعے وچ پنجابی دے ایہناں کلاکاراں دیاں چونویاں کہانیاں شامل نیں!

• صوفی تبسم	• کلونت سنگھ	• رشیدہ سلیم سیمیں	• سرجیت سیٹھی
• راجندر سنگھ بیدی	• غلام علی چوہدری	• امرتا پریتم	• آصف خان
• نواز	• سجان سنگھ	• مقام محمود	• افضل احسن
• سنت سنگھ سیکھوں	• اکمل علیمی	• حنیف باوا	• حنیف چوہدری
• نور سجاد	• کرتار سنگھ دگل	• [illegible]	• شہباز ملک

سُدھ — محمد آصف خان

چھپ رہی اے

منیجر ماہنامہ پنجابی ادب ۲۰/۲، ہرونسنگھ روڈ سنت نگر لاہور

ادبی سرگرمیاں

پنجابی پرھیا لاہور

۸ ر اکتوبر ۱۹۶۱ء نوں ۸ سلطان پورہ روڈ لاہور تے پنجابی پرھیا لاہور دا اجلاس شام نوں چھ وجے ہویا — حاجی ملک محمد اقبال، مینجر انڈسٹریل کوآپریٹو بینک لاہور ہوراں صدارت کیتی — پنجابی پرھیا نوں وکھ پنجابی ادبی سوسائٹی لاہور بزم ترنم وغیرہ دے آگواں تے ممبراں نے مکمل مبارکباد کیتی — ایہہ گل اس لئی پڑھی ہویا سی پئی پنجابی زبان تے ادب دی ترقی لئی جیہڑیاں انجمناں کم کر دیاں پئیاں نیں، اوہ اک مٹھ ہو کے کم کرن۔ سبھ توں پہلاں مشاعرہ ہویا جیہدے وچ حکیم ناصر، سلیم کاشر، رؤف شیخ، منظور جھجر، اکبر کاظمی، نجم نغمانی، سعید جعفری، انعام ادیب، سلطان محمود، اسمٰعیل قلندر، اطہر نغمانی تے دو وجہ سجناں نے اپنا کلام سنایا۔ حکیم ثاقب رضوی تے حاجی واقفی ہوری وی اوتھے ای سن پر اوہناں کسے گلوں اپنا کلام نہ سنایا۔

مشاعرے مگروں وکھو وکھ انجمناں نوں اک پلیٹ فارم تے کٹھیاں کرن بارے گل کتھ شروع ہوئی — ایسوسی ایشن دی صدارت پنجابی پرھیا دے صدر یوسف ملک ہوراں کیتی — سبھ توں پہلاں پرھیا دے جنرل سیکرٹری شہباز ملک نے آکھیا سجناں نوں جی آیاں کہیا تے دسیا پئی اج اسی ایتھے کیوں کٹھے ہوئے آں — فیر اوہناں دسیا پئی "پنجابی پرھیا" کیوں وجود وچ آئی سی تے ایہدے کی مقاصد سن — ایہدے نال وکھ اوہناں ایہہ وی دسیا پئی کیہڑیاں کیہڑیاں انجمناں نے پچھلے ورھیاں وچ ایہی کم نوں ہتھ پایا سی پر تھوڑا چر کم کر کے سوں گئیاں۔

ڈھیر گل کتھ مگروں ہوراں نوں آکھیا گیا اے پئی اوہ پنجابی پرھیا دے قائدے قانون وکھ تاں جے اوہناں نوں ویکھیا جاوے پئی اگے نوں وی اوہ کم دے سکدے نیں یاں کجھ گھاٹے واوے دی لوڑ اے — تھوڑے جیہے وچار وٹاندرے مگروں ایہہ فیصلہ ہویا کہ قاعدے قانون دی آخری منظوری پہلی میٹنگ وچ لئی جاوے تے اوہ اک وار ایہدی پڑ چھان کر لین۔ ایہدے مگروں پرھیا دی آؤندے ورھے لئی چون ہوئی جیہڑی انج سی:

صدر، یوسف ملک — نائب صدر، حکیم ثاقب رضوی، جنرل سیکرٹری، شہباز ملک، خزانچی، اطہر نغمانی، ممبراں دی چون انج سی:

منظور جھجر، نجم نغمانی، انعام ادیب، اسمٰعیل قلندر، سلطان محمود، محمد آصف خان، بشیر ساجد، اقبال ملک،

دائرہ ادبیہ

۱۶ ر اکتوبر ۱۹۶۱ء نوں پرنسز ہوٹل لاہور وچ شام نوں ۵ وجے تنقیدی اجلاس ہویا۔ عبدالمجید بھٹی ہوراں صدارت کیتی — سبھ توں پہلاں سلیم کاشر ہوراں اپنی نظم "اج بیلے وچ ہو گئی" پڑھی — ڈاکٹر

عبدالسلام خورشید ہوراں آکھیا کہ کڈی خوشی دی گل اے کہ پچھلی ساڈے شاعر جیہڑے ہور مسئلیاں بارے گل کردے ہین اوتھے اوہ کشمیر نوں وی نہیں وسار دے جیہڑا پاکستان دا سبھ توں وڈا مسئلہ اے۔ اوہناں آکھیا ساڈے عام ریت ایہو ای اے کہ اسیں بین الاقوامی مسئلیاں اُتے تاں گل کر جاندے آں پر کشمیر دا کتے ذکر نہیں کردے۔ منیر نیازی ہوراں دا خیال سی پئی ایس نظم وچ شاعر نے ساڈی اوس حالت نوں پیش کرن دی کوشش کیتی اے جیہڑی ساڈے پڑھے لکھے طبقے دی نمائندہ اے۔ اَج ساڈے تے تذبذب دی حالت چھائی ہوئی اے۔ جاون والیاں قدراں نوں اسیں چھڈنا چاہوندے پر چھڈ نہیں سکدے تے آون والیاں قدراں نوں اپنانا چاہوندے آں پر اپنا نہیں سکدے۔ اوہناں آکھیا ایہہ ویلا ہر قوم تے آیا اے تے ہر قوم نے سمجھوتے تے اپڑ کے ای اگے ودھی اے۔ عبدالمجید بھٹی ہوراں آکھیا جیتھے شاعر نے کہیا اے "سے اُٹھ بانہہ انگلستان دیا ——" اوتھے اوہناں بانہہ نوں انگلستان نال مخصوص کر کے گل کیتی اے بانہہ تاں سمبل ہو سکدا اے پر انگلستان نال نہیں۔ منیر نیازی ہوراں اختلاف کردیاں آکھیا پئی ایہہ صحت مند اکھ دی نشانی اے پئی شاعر نے بین الاقوامی سمبل چنے نیں۔ امرتا پریتم نے تاں اپنی نظم "اج آکھاں وارث شاہ نوں" وچ صرف اپنے وطن دے سمبل چنے سن۔ ایسے پاروں اوہدی بین الاقوامی حیثیت گھٹ اے۔ شاعر نے بانہہ نوں انگلستان دا مونہہ کے اپنا سمبل اگانہہ وَدھایا اے۔

ایہدے مگروں ذوقی ملک ہوراں اپنا مقالہ "پنجابی ادب دے نویں رجحان" پڑھیا —— ایس مضمون وچ ملک ہوراں پنجابی ادب دے پچھلے پنجاہ ورھیاں دی تاریخ دا ویروا کیتا سی۔ اتے جیہڑیاں تحریکاں ایہنوں اگانہہ ترقی ول ٹورن والیاں رہیاں سن۔ اوہناں دا جائزہ لیا سی۔ ڈاکٹر خورشید ہوراں نوں شکایت سی پئی ایس مضمون وچ پاکستان بنن توں پہلاں جو کجھ کم ہویا اے اوہدے اُتے تاں کھلے دل نال لکھیا گیا اے پر پاکستان وچ جو کجھ ہویا اوہدے بارے لکھاری نے گھٹ ودھ ای گل کیتی اے۔ ایہدے نوں ذکر صحافت، ریڈیو تے تھیٹر نے جیہڑا اثر پایا اے اوہدا وی ذکر نہیں۔ اوہناں دسیا پئی پاکستان توں پہلاں اوہناں کجھ ہور سجناں نال رل کے (جیویں عبدالمجید بھٹی ملک باری، سجاد حیدر) اردو تے انگریزی چھڈ کے لوکاں نوں پنجابی ادب ول جانوں کراون لئی جو کم کیتا اوہدا ویروا وی کتے نہیں کیتا گیا۔ حکیم ثاقب رضوی ہوراں دا خیال سی پئی لکھاری نے ہر لکھے ورقے نال وڈیا کے دسن دی کوشش کیتی اے جیہڑی تنقیدی مضمون وچ نہیں جچدی۔ اوہناں کہیا کہ پاکستان وچ پنجابی مجلس / پنجابی ادبی سوسائٹی نے پنجابی پڑھیا نے جیہڑے پنجابی پیاریاں دا واداھا کیتا اے اوہدے بارے وی گل ہونی چاہیدی سی۔ منیر نیازی ہوراں دا خیال سی پئی ایہہ مضمون اگانہہ ودھو نظریے نوں سامنے رکھ کے لکھیا گیا اے جیہڑا اجکل فرسودہ ہو چکا اے۔ شیخ رؤف ہوراں آکھیا پئی زبان پڑھن دی نہیں وَرتی گئی۔ فارسی تے سنسکرت دے ہرنے ہوئے لفظ ورتے گئے نیں جد کہ اوہناں دی تھاں چنگے سچے پنجابی لفظ ورتے جا سکدے سن۔ ذوقی ملک ہوراں جواب دیندیاں کہیا کہ پاکستان وچ جیہڑا ادب رچیا گیا اے، میں اوہدے ول مختصر اشارے ای کیتے نیں —— اوہدے بارے فیر کدی لکھاں گا۔

منظور جعفر ہوراں نے اپنی کہانی "لفافہ ٹیڑھی" سنائی۔ سبھ سجناں کہانی نوں بہت سلاہیا۔ ڈاکٹر خورشید تے کجھ ہور سجناں دا خیال سی پئی جے انج کیتی ہوئی ہوندی تاں کہانی ہور وی وَدھیا ہوندی۔ رؤف شیخ ہوراں سلاہندیاں آکھیا پئی اک تاں ساری جگا اے۔ ... دی ... سبھ ... رہاں اے۔

ڈاک

ڈاکٹر عبدالسلام خورشید، لاہور

"پنجابی ادب" دے اکتوبر ۱۹۶۱ء دے شمارے وچ پاکستان رائٹرز گلڈ دے پنجابی سب ریجن دی اک مجلس دی جیہڑی کارروائی درج کیتی گئی اے۔ اوس وچ لکھیا اے:

"ڈاکٹر عبدالسلام خورشید ہوراں نوں اعتراض سی کہ مضمون وچ کجھ لفظ انج دے ورتے گئے نیں جنہاں دا سکھی پنجابی نال تعلق اے۔ اوہناں دا ایہہ وی خیال سی پئی غیر مسلم لکھاریاں نوں ایہا ودھا چڑھا کے نہیں دسنا چاہیدا سی"

سو عرض اے کہ میں مضمون دے لفظاں بارے اعتراض نہیں کیتا سی۔ میں ایہہ کہیا سی کہ مڈھ توں پنجابی زبان دیاں دو قِسماں موجود نیں۔ اک اوہ پنجابی زبان جیہدے وچ فارسی تے عربی لفظ بہتے نیں تے جیہڑی مسلماناں دے زیادہ نیڑے اے تے مسلمان ادیباں نے ایسے پنجابی وچ اچے ادب پارے لکھے نیں تے سینکڑے سال گزرن دے باوجود ایہہ اسیں تیک بڑے شوق نال پڑھدے جاندے نیں۔ دوجی پنجابی اوہ اے جیہدے وچ سنسکرت تے ہندی لفظاں دی بھرمار اے تے ایسی زبان وچ زیادہ تر سکھاں نے، کجھ ہندواں نے لکھیا اے تے ایہہ پنجابی ثقافتی اعتبار نال سکھاں تے ہندواں دے نیڑے اے۔ ایسے نوں میں سکھی زبان دا ناں دِتا سی۔ میں ایہہ وی کہیا سی کہ پنجابی زبان دیاں ایہناں دواں قسماں وچ فرق تیزی نال ودھدا پیا اے۔ پاکستان بنن مگروں جدوں پنجابی دا چرچا ودھیا تے ساڈے ادیباں نے ایسی پنجابی لکھی جیہڑی ساڈے عوام دیاں تانگھاں تے جذبیاں دے نیڑے سی۔ اودوں مشرقی پنجاب وچ سکھی پنجابی دی صورت ایہہ ہوئی کہ پنجابی دے ہتھے چڑھے پاکستانی ادیب جوشوا فضل الدین نے مشرقی پنجاب دے پنجابی ادیباں دے اک کٹھ وچ صاف صاف کہہ دتا کہ تہاڈی پنجابی ساڈی سمجھ وچ نہیں آوندی۔

ہُن تُسیں آصف خان صاحب دے مضمون دے ول آؤ۔ اوہناں "پنجابی ناول" اُتے مقالہ لکھیا جیہدے وچ ۹۵ فیصدی ذکر اوہناں پنجابی ناولاں دا کیتا جیہڑے گورمکھی لپی وچ لکھے گئے سن تے جیہناں دے مصنف غیر مسلم سن۔ میرا اعتراض ایہہ سی کہ جیہڑے ناول اساں پڑھے ای نہیں، تے نہ ایہہ ممکن اے کہ اسیں اوہناں نوں پڑھ سکاں گے —— اوہناں تے تبصرہ کر کے کیہ فائدہ ہووے گا؟ تے ایسی مقالہ اُتے بحث کیویں ہووے گی؟ پاکستان وچ جیہڑے لوک گورمکھی لپی جاندے نیں، اوہناں دی گنتی پنجاہ سٹھ توں ودھ نہیں ہو سکدی۔ تے مشتر ایہہ لوک نیں جیہڑے پڑھ کر سکدے نیں۔ پر آصف خان ہوراں دی راوی ٹھیک

ٹھیک یا غلط ——!

میدوں کوئی شخص "پنجابی ناول" تے مضمون لکھدا اے تے اسی ایہہ سمجھدے آں کہ اوہ اوس پنجابی زبان دے ناولاں دا ذکر کریگا جیہڑی اسی بولدے تے سمجھدے آں —— !!

محمد آصف خان لاہور

میرے ایڈیٹر جوہان ڈاکٹر خورشید جوہان دا خط دتا سی تاں جے اوہدے بارے کجھ آکھنا ہووے تاں لکھ دواں ——!

اصل وچ گل ایہہ اے کہ ڈاکٹر خورشید جوہان نوں کوئی گل لبھ نہیں آئی ایس پاروں اوہ سمجھدے نیں کہ جو کجھ ایس پرچے وچ چھپدا اے اوہدے اتے پنجابی سنگت دی چھاپ ہوندی اے — جے اوہناں نوں ڈاڈھا تحقیق دا شوق اے تے اوہ پڑھن تاں اوہناں نوں پتہ لگے گا کہ کچی ناولاں، کہانیاں، باقی شعراں وچ ٹھیٹھ پنجابی ورتی جاندی اے — ... مضموناں وچ ... سنسکرت دے لفظ ورتے جاندے نیں — جیہیں زبان نوں سمجھاوے اوہ کسے کہہ لین بابت ... ——!

"جیہناں ۹۵ فیصد ناولاں بارے ڈاکٹر جوہان اشارہ کیتا اے، اوہ ساڈا ادبی ورثہ نیں — ایس تاریخی حقیقت توں انکار ادبی بددیانتی ہوندا —— میں اوہناں دی اطلاع لئی دسنا چاہوندا آں کہ میں اپنا مضمون کلّا اوہناں لئی نہیں لکھیا سی — سگوں اوہناں سبھناں لئی لکھیا سی جیہڑے اپنے ادبی ورثے دی بھال وچ نیں —— بھانویں اوہ کسے دی لپی وچ ہووے ——!"

چوہدری سلطان علی منیجر

خانیوال ... جھنگ، وغیرہ

پرچے دی ترتیب ماشاءاللہ پہلوں نالوں چنگی اے — نالے ایہہ ایس واسطے چنگا لگدا اے کہ ایہہ میری ماں بولی زبان وچ چھپدا اے — ایس توں چھوٹ کہانیاں، ڈرامے تے نظماں دی سوادی ہوندیاں نیں —

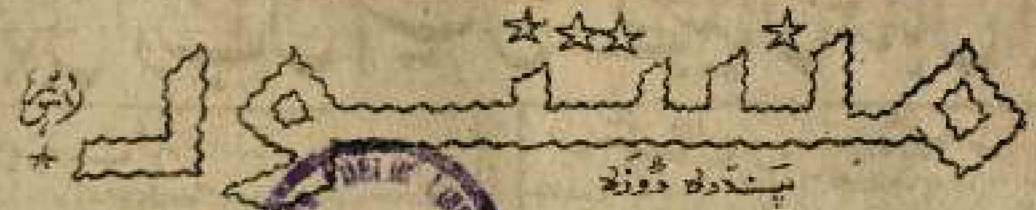
جے کدی اک یاں دو صفحے حفظانِ صحت دے مضمون دے وی ہون — تے نال ای زنانیاں تے بالاں لئی دی اک ادھ صفحہ دا وادھا کر دتا جائے تے ہور وی چنگا ہووے — جے ایہہ صفحے وادھائے نہ جا سکدے ہون تے کئی نظماں جیہڑیاں مڑ ... نال پورے صفحے تے ہوندیاں نیں، اوہناں دی کتابت ذرا باریک کر کے گنجائش کڈھی جا سکدی اے ——!!

انسپکٹر ذکا [illegible] خان کراچی

ستمبر دا پنجابی ادب ملیا — پڑھ کے بڑی خوشی ہوئی۔ دیر آید درست آید والی گل ٹھیک ثابت کر دتی۔ پرچہ بھانویں دیر نال چھپیا پر حق گل اے کہ ...

اردو کا ایک نیا علمی، ادبی و سماجی مجلہ

پندرہ روزہ

* پاکستانی زندگی اور پاکستانی قومیت کا ترجمان

* [illegible]

* قائداعظم کے خوابوں کی حقیقی تعبیر!

* [illegible]

راجا عبدالحمید ... کی ادارت میں

آپکے ادبی ذوق کی تسکین اور ذہنی تفریح کے لئے

- بلند پایہ مضامین،
- شعراء کا تازہ و منتخب کلام،
- کہانیوں — افسانوں — اور — تنقیدی نگارشات!

کا گرانقدر ذخیرہ اپنے جلو میں لئے ہوئے:

۱۲ نومبر ۱۹۶۱ء مطابق یکم محرم سنہ ۱۳۸۱ ہجری کو پہلا شمارہ آپ کی خدمت میں حاضر ہوگا!

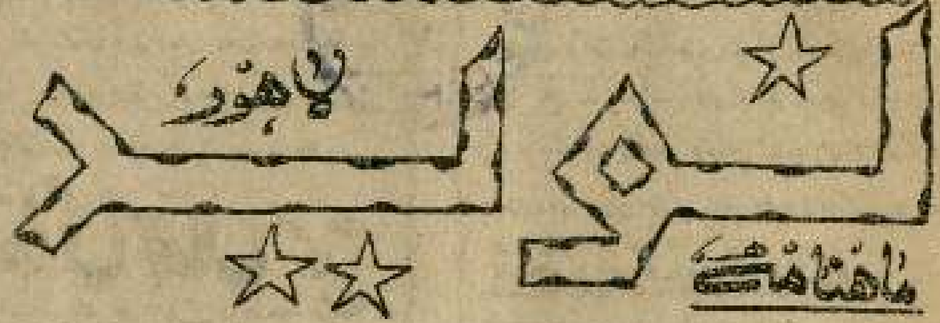
* طلبہ کے لئے خاص رعایت * ایجنٹوں کے لئے معقول کمیشن *

قیمت فی پرچہ ۱۲ پیسے ☆ سالانہ آٹھ روپے

منیجر "ہمسفر" ۹ تاج محل بلڈنگ ... لاہور

خواتین کے جدید رجحانات کا عکاس

۵ نومبر ۱۹۶۱ء کو شائع ہو رہا ہے!

☆ دلچسپ افسانے،

☆ دلکش منظومات،

☆ طنز و مزاح،

☆ نسوانی مسائل

اور

☆ بہت کچھ!

قیمت ۸/ — زرسالانہ ۵/۸ روپے

شہر کے ہر معیاری بک سٹال سے طلب فرمائیں:

ماہنامہ "نوید" — ۹ برانڈرتھ روڈ — لاہور